

**ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

Освітньо-професійна програма Зв'язки з громадськістю
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Тамара ЛОЗИНСЬКА

13 грудня 2021 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На тему: **«Розвиток електронної демократії в територіальних громадах
України»**

виконав здобувач вищої освіти денної форми навчання

Мирний Микола Валерійович

Керівник кваліфікаційної роботи

Олександр Дорофєєв

Полтава – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ	9
1.1. Сутнісна характеристика поняття «електронна демократія»	9
1.2. Розвиток електронної демократії в Україні та базові чинники його зростання	18
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. СТАН ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	26
2.1. Поширення інструментів електронної демократії в територіальних громадах України	26
2.2. Сервісне забезпечення розвитку електронної демократії на рівні територіальних громад Полтавської області	32
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ	44
3.1. Розширення спектру інструментів електронної демократії в територіальних громадах	44
3.2. Розвиток цифрових компетентностей жителів територіальних громад	53
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Широке використання сучасних ІКТ на всіх рівнях влади є однією з умов реалізації ідеї децентралізації влади в Україні, а також створює умови для підвищення ефективності місцевого самоврядування. Розширення спектру інструментів е-взаємодії на рівні об'єднаних територіальних громад дозволяє: продемонструвати відкритість місцевої влади і її готовність до діалогу; покращити доступність, якість та ефективність соціальних послуг; розширити можливості електронної участі; збільшити фінансовий потенціал та інвестиційну привабливість населених пунктів; зміцнити довіру громадян до органів місцевого самоврядування за рахунок іміджевих функцій е-взаємодії; економити як матеріальні, так і людські ресурси.

Громадам належить самостійно напрацювати власні рішення в сфері інформаційних технологій взаємодії. Місцеві підходи до впровадження інструментів е-взаємодії визначаються представниками органів місцевого самоврядування, що дозволяє врахувати потреби та умови формування і розвитку кожної окремо взятої об'єднаної територіальної громади. Проте, поряд з урахуванням локальних проблем та викликів формування місцевої моделі е-демократії має базуватися на вивченні найкращих вітчизняних та зарубіжних практик.

При дослідженні тематики нами було опрацьовано роботи таких вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків як С. Х. Барегамян та Ю. В. Карпі [1], Н. В. Грицяк та С. Г. Соловйов [5], А. І. Семенченко та В. М. Дрешпак [11], Я. Ф. Жовнірчик [13], О. О. Золотар [15], Б. Кемпта та М. Хіменез [20], С. Клімушин та Д. В. Спасібов [21], М. І. Лахижа [23], А. П. Мацокін [24], В. І. Мишин та П. І. Жежнич [28], О. І. Сердюк [50-52], Ю. Соломко Н. В. [55], Ющенко [60] та ін.

Віддаючи належне їх науковим напрацюванням, слід зауважити, що впровадження інструментів е-демократії в Україні потребує ґрунтовного та

систематичного удосконалення, що зумовлює актуальність питання та вказує на необхідність подальших досліджень.

Зв'язок роботи з науковими темами. Магістерська дипломна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт ПДАА за темою: «Формування ефективної системи публічного управління в Україні» (номер державної реєстрації 01170003104).

Мета дослідження: системне вивчення теоретичних та практичних засад розвитку е-демократії та обґрунтування шляхів розвитку сервісного забезпечення е-демократії на рівні територіальних громад України в сучасних умовах.

Завдання дослідження. Відповідно до мети дослідження були поставлені такі завдання:

- дати сутнісну характеристику поняття «е-демократія»;
- охарактеризувати рівень розвитку е-демократії в Україні та базові чинники його зростання;
- проаналізувати поширення інструментів е-демократії в територіальних громадах України;
- охарактеризувати сервісне забезпечення розвитку е-демократії на рівні територіальних громад Полтавської області;
- розширення спектру інструментів е-демократії в територіальних громадах;
- визначення способів розвитку цифрових компетентностей жителів територіальних громад.

Об'єктом дослідження обрано сукупність теоретичних та практичних аспектів формування інструментів електронної демократії та обґрунтування напрямів їх розвитку на рівні територіальної громади.

Предмет дослідження: практика сервісного забезпечення е-демократії на рівні територіальних громад України та його розвиток.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою наукового дослідження є фундаментальні положення теорії розвитку е-

демократії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з даної проблематики

Методичне забезпечення дослідження ґрунтується на поєднанні таких методів, як описовий (опис існуючих практик е-сервісного забезпечення територіальних громад України, в т. ч. Полтавської області), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків), порівняння (порівняння звітних і базових показників, що характеризують стан розвитку предмету дослідження), статистичні (групування результатів моніторингу офіційних сайтів територіальних громад України, в т. ч. Полтавської області) та інші методи дослідження.

Інформаційна база: закони України, наукові праці вчених за темою дослідження, довідково-нормативні матеріали, інформація із мережі Internet, інформація з офіційних сайтів територіальних громад Полтавської області, е-платформ спільного користування.

Елементи наукової новизни. Окремі положення і висновки кваліфікаційної роботи мають наукову і практичну цінність.

До елементів наукової новизни можна віднести:

набуло подальшого розвитку:

обґрунтування базового пакету е-сервісів офіційних сайтів територіальних громад з одночасним просуванням політики розвитку е-демократії, цифрового суспільства, цифрових навичок та цифрових прав громадян на рівні громад шляхом розробки, затвердження та реалізації Концепцій розвитку цифрових компетентностей жителів територіальних громад.

Практичне значення одержаних результатів. Опрацьовані у кваліфікаційній роботі теоретичні положення, висновки і пропозиції можуть бути використані у практиці удосконалення е-сервісного забезпечення територіальних громад України, в т. ч. Полтавської області

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи оприлюднені у формі доповіді на

Всеукраїнській науково-практичній та студентській наукових конференціях.

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано статтю:

Сердюк О. І. Мирна О.В., Ситник А. П, Мирний М. В. Розвиток е-демократії в об'єднаних територіальних громадах України. Slovak international scientific journal. 2020. № 47, VOL. 3. P. 67-71. URL: <http://sis-journal.com/wp-content/uploads/2020/12/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9647-2020-VOL.3.pdf>.

тези:

Сердюк О. І., Мирний М. В. Цифрова нерівність як стимулюючий фактор е-демократії на рівні територіальних громад. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), м. Полтава, 08 грудня 2020 року / за заг. ред. Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва. Полтава : ПДАА, 2020. С. 131-134.

Мирний М. В. Сервісне забезпечення розвитку е-демократії на рівні територіальних громад. Матеріали студентської наукової конференції Полтавської державної аграрної академії, 13 травня 2021 р. Т. 1. Полтава, РВВ ПДАА. С. 10-12.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота викладена на 69 сторінках, складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 69 найменувань, 5 додатків. Кваліфікаційна робота містить 11 таблиць, 5 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Сутнісна характеристика поняття «електронна демократія», його складові

Виникнення концепції «електронної демократії» є продовженням розвитку загальної теорії демократії. Розумітимемо демократію як форму суспільства, його державну та політичну систему, засновану на визнанні народу як джерела влади, послідовному здійсненні принципу рівності та свободи людей, реальній участі в управлінні державними справами і справами суспільства.

Електронну демократію (е-демократію) розглядатимемо як процес залучення громадян до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань за допомогою сучасних ІКТ (інформаційно-комп'ютерних технологій), що відповідає демократичній моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно-економічного розвитку.

Погоджуємося з В. Дрешпак в тому, що е-демократія включає в себе всю сферу мережевої суспільної взаємодії громадян, організацій та інститутів через електронну комунікаційну систему, тобто сферу громадянського суспільства. Важливим елементом е-демократії є е-уряд, але він далеко не вичерпує її [11].

Панчекоол Ж. О. переконаний, що хоча е-демократію не можна розглядати як альтернативу представницькій демократії, її можливості слід активно використовувати для прискорення процесу демократизації в українському суспільстві, насамперед, для розширення взаємодії громадян, громадян та державних установ, для прискорення реагування на звернення громадян (формування зворотного зв'язку), пояснення громадянам процесу прийняття політичних рішень владою тощо [31].

Дискусії щодо взаємодії двох сучасних концепцій е-демократії та е-уряду

продовжуються. Розуміння науковцями змісту поняття «е-урядування» є близьким до місту поняття «е-демократії». Так, Я. Ф. Жовнірчик [13], В. І. Мишин та П. І. Жежнич [28] його розуміють як форму організації державного управління, яка широко застосовуючи інформаційно-телекомунікаційні технології, забезпечує якісно новий рівень відкритої взаємодії держави і суспільства, надання повного комплексу державних послуг для всіх категорій громадян і суб'єктів господарювання.

На думку Клімушина С., Спасібова Д. В. розроблення систем е-уряду (e-government) припускає перетворення та оптимізацію процесів функціонування держави на основі використання сучасних ІКТ, насамперед Інтернету з можливістю надання публічної інформації та послуг в онлайн-режимі, як інструмента для досягнення кращого управління [21, с. 23].

Поняття «електронного уряду» виникло на початку 90-х років минулого століття. Ідея цього проекту народилася в 1999 році в Сінгапурі, першій країні, яка створила масштабний урядовий портал під назвою eCitizen Center, який надає не лише інформаційні, а й деякі державні послуги. Законодавча система США перевершила решту країн світу своїм процедурним підходом до фіксації змін у суспільстві, тому не дивно, що ця країна була однією з перших країн, які розробили систему електронного уряду. У лютому 1997 р. Уряд США розпочав ініціативу «Удосконалення урядової діяльності через нові технології», а у 2000 р. – проект FirstGov, який об'єднав близько 20000 урядових веб-сайтів різних рівнів [2, с. 14].

Існує два підходи до визначення співзалежності між електронною демократією та електронним урядом. Перший підхід розглядає електронну демократію як частину електронного уряду, що трактується як електронна реалізація законних демократичних способів або процедур прийняття рішень (технологічні аспекти-електронні вибори, електронне голосування). Другий підхід, навпроти, розглядає електронне урядування як частину електронної демократії. Е-уряд є важливим елементом е-демократії, але далеко не вичерпує її, оскільки останній охоплює не лише взаємодію громадян з органами влади, а

й усю мережу соціальної взаємодії громадян, організацій та установ за допомогою електронного спілкування, систему, тобто сферу громадянського суспільства.

Тому окремі дослідники виділяють дві моделі застосування ІКТ у процесах суспільно-економічного розвитку: «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування) [11].

У «демократичній» моделі (електронна демократія) переважають висхідні комунікації, тобто громадяни певною мірою впливають на функціонування держави, одержують відомості від чиновників, контролюють та беруть участь у забезпеченні відповідності пріоритетів державної політики своїм пріоритетам, прийнятті політичних рішень. «Адміністративна» модель (електронний уряд) скоріше відноситься до низхідних комунікацій, які включають надання державних послуг та управлінську діяльність.

Адміністративна модель		Демократична модель	
Е-урядування		Е-демократія	
	Е-демократія	Е-урядування	
Зміст поняття: електронна реалізація демократичних шляхів або процедур прийняття рішень – електронні вибори, електронне голосування		Зміст поняття: мережева суспільна взаємодія громадян, організацій та інститутів через електронну комунікаційну систему, тобто сферу громадянського суспільства.	
Комунікації зверху вниз ↑↑↑		Комунікації знизу вгору ↓↓↓	

Рис. 1.1. Адміністративна та демократична модель розбудови Е-держави
Джерело: узагальнено автором на основі [11].

Зауважимо також, що останнім часом поруч з мовним запозиченням «електронна демократія», «електронна послуга» та ін. увійшли «цифровізація» (диджиталізація, дигіталізація), і його похідні – цифрова демократія [63], цифровий підпис, цифрові права, «кібер-» – кібердемократія [63; 65], а також інформаційна демократія [27], тощо.

Концептуальні засади державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування визначено, насамперед, у низці таких законодавчих актів, як: Закони України «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.) [45], «Про електронний документ та електронний документообіг» (2004 р.) [35], «Про електронний цифровий підпис» (2004 р.) [36], «Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007 р.) [43], «Про інформацію» (2011 р.) [40], «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.) [34], «Про захист персональних даних» (2011 р.) [38], «Про адміністративні послуги» (2012 р.) [33] тощо.

Поняття електронна демократія та електронний уряд прирівнювалися в Україні тривалий час, до того ж акценти розставлялися на користь останнього. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» взагалі не містив поняття електронної демократії [43]. Проте, є науковці котрі, навпаки, розширяють зміст поняття е-урядування до змісту поняття е-демократії. Так, А. Мацокін розуміє урядування для органів місцевого самоврядування як спосіб його організації за допомогою програмно-апаратних засобів та систем локальних інформаційних мереж, що забезпечує відкритість та прозорість функціонування ОМС, вчасний та повний доступ до інформації щодо діяльності органу, просте і доступне щоденне спілкування з місцевою владою громадян, представників бізнесу та неурядових організацій [24.].

Однак з листопаду 2017 року зміст концепції електронної демократії в Україні регулюється Концепцією розвитку електронної демократії до 2020 року (у рамках демократичної моделі) і трактується як «форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні

до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень» [46].

Концепція розвитку електронного урядування в Україні на період до 2020 р. забезпечувала трансформаційний шлях подальшого розвитку електронного урядування. Він базується на зміцненні функціональних можливостей електронного уряду та скороченні державних витрат на реалізацію владних повноважень завдяки використанню сучасних інноваційних підходів, методологій та технологій (включаючи Інтернет речей, хмарну інфраструктуру, Blockchain, Mobile ID, shareding economy, просування методики опрацювання даних великих обсягів (Big Data), нормативно-правове врегулювання принципів «цифровий за замовчуванням», «одноразове введення інформації» та «сумісність за замовчуванням», а також використання перспективних форм для організації завдань та проектів розвитку електронного урядування, у тому числі державно-приватного партнерства [45].

Основні засади та напрями розвитку е-демократії були визначені також Стратегією державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [44] та Планом дій з впровадження в Україні ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [37].

У Рекомендаціях Rec(2004)15 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування е-демократію визначено як «використання ІКТ урядами, політичними партіями, громадянами та іншими учасниками політичних процесів на місцях, у регіонах, на національному або міжнародному рівнях з метою розширення участі громадян у процесах прийняття державних рішень» [9], сформульовано також 20 принципів е-демократії, зміст яких охарактеризовано (додаток А). Зазначимо, що таке трактування ближче до адміністративної моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно-економічного розвитку. Проте для держави визначальним є те в межах якої моделі механізм е-демократії реалізується на практиці.

Водночас, як для уряду, так і для суспільства важливо розуміти, що роль технологій у електронній демократії не є вирішальною. Велика кількість та якість технологій не зумовлюють якість демократичного процесу. Відповідальність за впровадження технологій повинна лежати на інституції, яка переймається е-демократією як політикою. В цьому переконує досвід розвинених країн, де вже довгий час використовуються інструменти е-демократії – Естонії, Сполученого Королівства, Німеччини, Швеції та інших.

На переконання М. І. Лахижі, під е-демократією потрібно розуміти не залучення громадян до участі в управлінні а реалізацію права, оскільки нові технології мають полегшувати і поглиблювати доступ громадян до демократичних процедур. Ключове значення в е-демократії має активна громадянська позиція, яка може повніше реалізуватися з використанням сучасних ІТ-технологій, що дозволяють широко використовувати методи прямої демократії для захисту і розвитку демократичних цінностей [23].

Організація економічного співробітництва та розвитку визначила такі рівні взаємодій в рамках е-демократії: 1) одностороннє інформування; 2) двостороння інформаційна взаємодія, при якій громадяни мають можливість висловити свою думку з різних тем за допомогою зворотного зв'язку (консультації, діалог); 3) взаємне партнерство, коли громадяни активно беруть участь в розробці і проведенні політики (policy making) [54, с. 50]. З вищезгаданим корелюють наукові напрацювання В. В Сичової, яка виокремила такі підсистеми електронної участі громадян у публічних справах: е-інформація, е-консультації та е-прийняття рішень [53, с. 285].

С. О. Возним до системи е-самоврядування пропонується віднести й такі механізми взаємодії: е-інформування; е-консультування; е-прийняття рішень; е-ініціативи; е-партнерство; е-контроль; е-делегування; е-експертизи [3, с. 4].

Електронна комунікація – це механізм розвитку інноваційно орієнтованого суспільства [21, с. 16]. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій з метою розширення можливостей громадян формувати державу та брати участь у державному управлінні розширюється

досвід використання таких електронних засобів взаємодії: е-середовище, е-вибори, е-референдуми, е-ініціативи, е-посередництво, е-опитування, е-голосування, е-консультація, е-звернення (петиції), е-агітація [10].

В Україні сьогодні найбільш широко використовуваними інструментами засобами демократії, як на національному, так і на місцевому рівнях, є електронні консультації, електронні опитування, електронні закупівлі, електронні звернення, бюджети участі, документообіг (рис. 1.2). Також були створені джерела для публікації відкритих наборів даних, включаючи електронні платформи, такі як «Громадянське суспільство і влада», «Розумне місто» чи «Єдина система місцевих петицій» та інші, які поєднують у собі кілька електронних засобів участі.

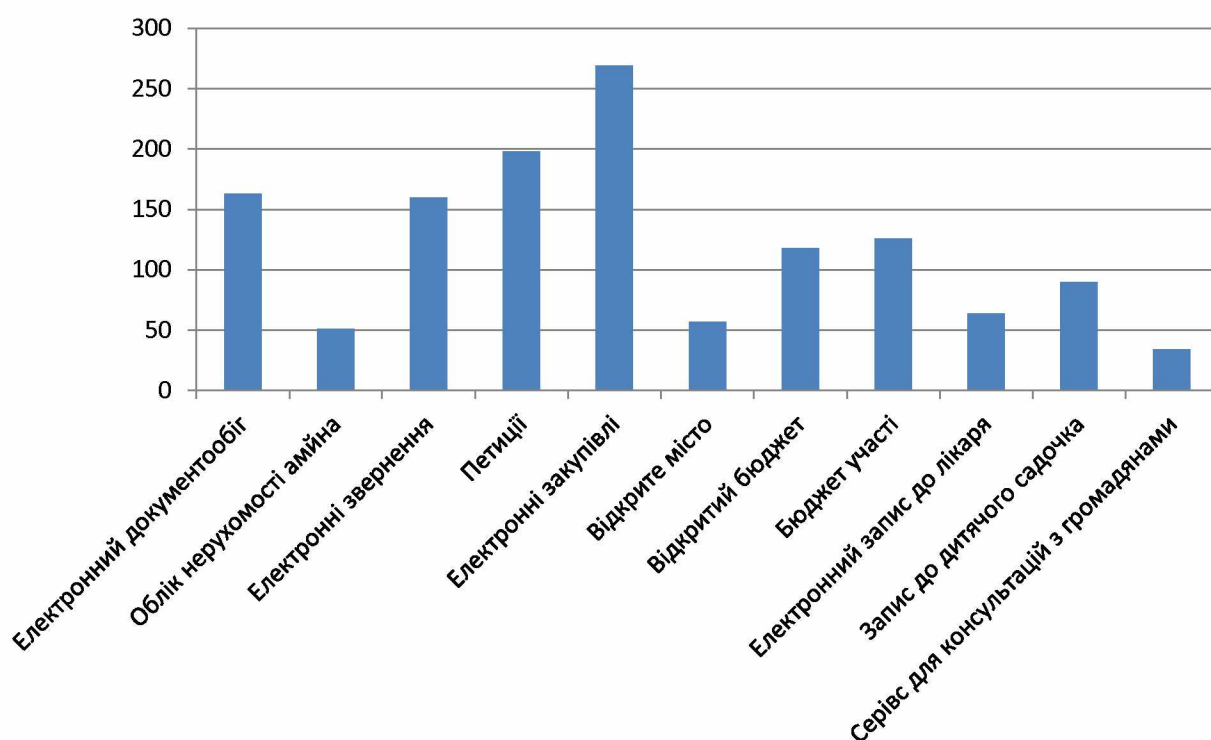

Рис. 1.2. Електронні сервіси, які використовуються органами місцевого самоврядування України, 2018 р. [53, с. 4]

Проблеми поширення е-демократії – ціна, відсутність інтернету, парк ІТ-рішень, дороге програмне забезпечення та його обслуговування; застаріла

комп'ютерна техніка; низька мотивація та / або обмежені ресурси у ОМС щодо розвитку е-урядування.

Можна спостерігати такі тенденції на місцевому рівні: більшість органів місцевого самоврядування не ухвалили окремо документу щодо розвитку е-демократії, проте існують програми, які мають окремі елементи стратегії запровадження е-урядування; громадськість нічого не знає про ці програми оскільки погано проінформована про останні законодавчі зміни направлені на розширення можливостей е-демократії а органи місцевого самоврядування не мають фінансових та організаційних можливостей поширювати інформацію серед громадян про нові інструменти е-демократії; відсутність повноцінного фінансування для впровадження елементів е-демократії; пасивність громадян у використанні наявних інструментів е-демократії; громадяни до кінця не усвідомлюють для чого їм е-сервіси; різноманіття наявних сервісів е-демократії, громадяни плутаються у їх використанні [53, с. 3].

В Україні створено правові основи для розвитку електронного урядування, однак є потреба передбачення відповідних заходів у програмах розвитку місцевого самоврядування. Механізми реалізації е-взаємодії та е-самоврядування можна передбачити в локальних нормативних актах, наприклад, статутах територіальних громад, а заходи щодо його становлення – у місцевих та регіональних програмах розвитку місцевого самоврядування, або громадянського суспільства.

Радою Європи підготовлено розгорнутий план впровадження політики е-демократії – Керівництво № 1 до Рекомендацій «Загальні інструменти та принципи для електронної демократії» [10]. Зокрема визначено чіткий перелік перспективних інструментів е-демократії (рис. 1.3).

Полупан М. О. переконана, що успіх електронної демократії вимагає, перш за все, задоволення трьох основних потреб: усвідомленого розуміння важливості свого голосу та формування прямої довіри громадян до самих технологій; затвердження нормативної бази електронного урядування; прикладання ІТ-рішень для практикування засобів електронної демократії [32].

Рис. 1.3. Спектр сучасних інструментів е-взаємодії органів влади з громадськістю в Україні

Джерело: узагальнено автором з використанням [10]

Виходячи з вищезазначених інструментів, електронна демократія є інструментом, який, використовуючи сучасні технології для забезпечення доступу громадян до інформації, може підвищити прозорість влади, підтримати політичну активність та забезпечити більшу прозорість та підзвітність публічних політиків. А сформовані в громадян компетентність та відповідальність створюють додаткові можливості для розбудови та підтримки соціальної солідарності у суспільстві шляхом розвитку соціальних відносин між громадянами та групами громадян.

1.2. Розвиток електронної демократії в Україні та базові чинники його зростання

Сьогодні більш ніж будь-коли раніше стійка демократія залежить від реагування на потреби громадян. Зусилля, спрямовані на побудову демократії та проведення справжньої соціальної трансформації, вимагають інституціоналізованих механізмів для визначення та структурування перспектив, бажань громадян та їх бачення демократії. Саме якісне оцінювання такої форми управління робить це можливим. Науковці та практики прагнуть окреслити напрями оцінки рівня розвитку і е-демократії [20].

За результатами 2019 р. Freedom House оцінила рівень розвитку демократії в Україні у 3,39 із 7 балів та присудила Україні 16 місце серед 29 постсоціалістичних країн, які оцінювалися в рамках дослідження Nations in Transit 2020 [59]. При цьому предметом оцінки були демократичне управління державою, виборчий процес, громадянське суспільство, незалежні ЗМІ, демократичне місцеве самоврядування, верховенства права та незалежність правосуддя, корупція.

У рейтингу «Індекс демократії 2020», укладеному виданням «The Economist», Україна посіла 79-те місце, лишивши за собою статус «перехідного (гібридного) режиму» (у рейтингу за 2018 рік Україна посідала 80 місце, в 2017 році – разом із Чорногорією 83-84 місця) [16]. Очолюють список Норвегія, Ісландія та Швеція з індексами демократії 9,81, 9,37 та 9,26 відповідно. Індекс демократії України склав 5,81 (-0,09), а такі його складові як виборчий процес і плюралізм – 8,25, функціонування уряду – 2,71, участь у політичному житті – 7,22, політична культура – 5,0, цивільні права – 5,81.

Департамент з економічних і соціальних питань ООН (UNDESA) оцінює рівень розвитку електронного урядування в світі згідно Індексу EGDI (E-Government Development Index). Опитування оцінює ефективність електронного уряду у наданні державних послуг та визначає закономірності розвитку та ефективності електронного уряду, а також країни та області, де

потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та електронного уряду поки що немає були повністю використані і де підтримка розвитку потенціалу може бути корисною [69]. Він служить інструментом розвитку для країн, щоб вчитися один у одного, визначати сильні сторони.

Згідно Індексу EGDI (E-Government Development Index), Україна класифікується як країна з високим рівнем е-урядування. Її рейтинг у 2012-2020 рр. був нестабільним і коливався в діапазоні 62-87 місця. Проте, з 2018 р. по 2020 р. Україна посунулася в рейтингу з 82 на 69 місце (0.71190 проти 0.61650) [49]. Комплексний показник в 2020 р. склав 0,7179 проти 0,6165 в 2018 р. поєднує три субіндекси [60]:

- онлайн-сервісів (нові інформаційні послуги, розширені інформаційні послуги, транзакційні послуги; підключені послуги) – 0,6827 проти 0,5694;
- телекомунікаційної інфраструктури (підписки на фіксовану широкопasmову мережу, люди, які користуються Інтернетом, мобільні підписки, підписки на телефон стаціонарної мережі, підписки на безпроводну широкопasmову мережу) – 0,5942 проти 0,4364;
- людського капіталу (грамотність серед дорослого населення, показник зарахованих, очікувана тривалість навчання, середня кількість років навчання) – 0,8591 проти 0,84360 (табл. 1.1).

Водночас експерти ООН відзначили прогрес України у розвитку електронної участі (це показник розвитку спілкування сервісів активної комунікації між громадянами та державою), згідно з яким вона посіла в 2020 р. 46 місце (в 2018 р. – 75, зміна – 29) [66].

В Україні аналіз ситуації щодо електронної демократії на державному рівні проводить лише Державна служба статистики. Масштаб цього дослідження не дає можливість побачити детальну картину розвитку електронної демократії у регіонах.

У 2020 році було вперше опубліковано звіт щодо інструментів е-демократії Державної служби статистики України. Так, у 2019 році:

- електронні запроваджено у 659 органах місцевого самоврядування

(ОМС). Усього опубліковано 9607 електронних петицій, 1533 е-петиції набрали необхідну кількість підписів (~16%), 918 із них були підтримані ОМС, що становить ~60%;

– громадський бюджет запроваджено в 385 ОМС. Усього мешканці подали 13749 проєктів, 11516 проєктів були допущені до голосування, 5014 проєктів стали переможцями, а реалізовано 3790 проєктів, що становить ~76 %;

– електронні консультації запроваджені у 210 ОМС. 5736 е-консультацій проведено, 1844 звіти було оприлюднено, що становить ~32 % [17].

Таблиця 1.1

**Показники розвитку е-урядування та електронної участі в Україні,
2003-2020 рр.**

Роки	Комплексний показник розвитку е-урядування					Показник електронної участі	
	рейтинг	абсолютне значення	в т. ч. субіндекси			рейтинг	абсолютне значення
			онлайн-сервісів	телекомунікаційної інфраструктури	людського капіталу		
2020	69	0.71190	0.68240	0.59420	0.85910	46	0.80950
2018	82	0.61650	0.56940	0.43640	0.84360	75	0.68540
2016	62	0.60756	0.58696	0.39677	0.83895	32	0.74576
2014	87	0.50316	0.26771	0.38016	0.86160	77	0.43137
2012	68	0.56530	0.42483	0.35349	0.91758	83	0.15790
2010	54	0.51808	0.34603	0.24869	0.96473	48	0.25714
2008	41	0.57280	0.53511	0.23357	0.95083	14	0.56818
2005	48	0.54561	0.58076	0.11607	0.94000	83	0.36507
2004	45	0.53255	0.55598	0.11166	0.93000	28	0.34426
2003	54	0.46167	0.34934	0.11568	0.92000	24	0,39660

Джерело: узагальнено з допомогою [66].

Третій рік поспіль Центр розвитку інновацій досліджує «Індекс місцевої електронної демократії в Україні». Пілотний експеримент охопив 10 міст, а 2020-го досліджували вже 31. Блоки, з яких складається методологія Індексу місцевої е-демократії України охарактеризовано в додатку Б. Усі міста були оцінені в межах загального рейтингу. Максимальна кількість відсотків за кожен

з показників становить 100 %. Середнє арифметичне підсумкових показників блоків відображає рівень розвитку місцевої е-демократії міста [18, с. 11].

Серед міст-лідерів: Тернопіль – 75,3 %, Київ – 73,4 %, Хмельницький – 72,5 %. Найбільший прогрес у порівнянні з минулим роком мають міста Тернопіль (+28,6 %), Хмельницький (+20 %), Миколаїв (+16,9 %), Кам'янське (+16,1 %), Слов'янськ (+15,4 %). Місто Полтава має низький рейтинг (29 місце, + 2,5 %). Воно в 2020 р. не отримало зовсім відсотків за блоками досліджень «Стратегічні/програмні документи щодо розвитку місцевої е-демократії» та «ІТ-сервіси участі», та має критично низькі відсотки «Нормативно-правове забезпечення базових інструментів е-демократії» – 37,5 % (табл. 1.2) .

Таблиця 1.2

Індекс місцевої е-демократії України, 2019-2020 рр.

Блоки	Тернопіль (1 місце)		Київ (2 місце)		Полтава, (29 місце)	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Індекс місцевої демократії	52,44	75,3	68,2	73,4	33,9	36,4
Стратегічні/програмні документи щодо розвитку місцевої е-демократії	87,5	93,75	75,0	75,0	0,0	0,0
Нормативно-правове забезпечення базових інструментів е-демократії	76,25	78,75	66,3	81,3	36,3	37,5
ІТ-рішення базових інструментів е-демократії	62,5	87,5	81,3	100,0	56,3	62,5
ІТ-сервіси участі	33,33	50,0	66,7	66,7	0,0	0,0
Інклюзивність ІТ-рішень базових інструментів е-демократії	50,03	45,9	50,0	52,1	63,9	47,9
Опитування мешканців	58,0	32,0	60,0	58,0	62,0	48,0
Активність користувачів базовими інструментами е-демократії	20,0	100,0	100,0	100,0	40,0	40,0
Результативність інструментів е-демократії	23,61	86,08	53,7	63,5	16,7	45,6

Джерело: узагальнено з використанням [17].

Слід зазначити, що ефективність е-взаємодії органів місцевого самоврядування, територіальних громад і суспільства загалом залежить від підготовленості всіх сторін, а також запровадження стандартизованих технологій та сервісів, які були б зрозумілі навіть користувачам без спеціальної освіти та забезпечували спрощений доступ до публічної інформації. За умов

розвитку е-демократії саме належна увага до подолання цифрової нерівності дозволить забезпечити реалізацію прав громадян самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Радою Європи розроблено детальний план впровадження політики е-демократії – Керівництво № 1 до Рекомендацій «Загальні інструменти та принципи для електронної демократії». Зокрема визначено чіткий перелік інструментів е-демократії: е-парламент, єдиний урядовий портал, е-консульство, навігатор виборів, е-взаємодія з громадянами на локальному рівні, веб-трансляції, е-управління стосунками з громадянами, е-дискусії, е-журналістика, е-участь в бюджетному процесі, е-демократія соціальних мереж, е-омбудсмен, ігри та е-демократія, е-політичні компанії, е-партія, е-політик, е-менеджмент внутрішньопартійного життя, інструменти інформаційного менеджменту [9, с. 13-15]. Крім того, Рекомендації визначають політики, які слід впроваджувати на постійній основі. Однією з них є політика щодо усунення цифрової неграмотності та цифрової нерівності, посилення можливостей участі всіх громадян у електронній демократії. Повноваження в цій галузі передбачені в основному для державних установ та неурядових організацій, фінансування – з державного бюджету. Завданням політики є підвищення рівня участі всіх громадян.

В Україні можна спостерігати низький рівень цифрової грамотності та високий рівень цифрової нерівності громадян. За результатами першого в Україні соціологічного дослідження цифрових навичок українців «Дія: Цифрова освіта» (2019 р.) 53 % населення володіли цифровими навичками нижче базового рівня (цифрові навички» охоплюють чотири параметри: інформаційні і комунікаційні навички, уміння вирішити проблему в інтернеті та пошук програмного забезпечення) [61]. Найкращі цифрові навички у молоді віком 10-17 років, вона отримала частку 61,6 % в категорії «вище середнього». Взагалі не володіють такими навичками 15,1 % українців, а низький рівень мають 37,9 % громадян. При цьому зацікавлені в навчанні цифровим навичкам

67,5 % населення у віці 10-17 років, 64,4 % – у віці 18-29 років, 47 % – у віці 19-70 років.

Цифрова нерівність означає нерівність у використанні Інтернет між міським та сільським населенням, між молодим та старшим поколінням, нерівність за рівнем освіти (тільки 20 % громадян з неповною середньою освітою, 33 % – з середньою освітою є користувачами Інтернет [9, с. 16]), наявність у частини населення суттєвих обмежень у доступі до Інтернет через брак фінансових ресурсів, відсутність пристроїв. Ситуація ускладнюється тим що, низький рівень цифрової грамотності та високий рівень цифрової нерівності громадян супроводжується низьким інтересом користувачів до е-взаємодії із органами публічної влади, не всі громадяни розуміють переваги використання е-послуг.

Розвиток е-демократії на рівні територіальних громад і подолання цифрової нерівності (швидкість розповсюдження ІКТ, їх використання у місцевому самоврядуванні та взаємовідносинах з громадськістю) є взаємопов'язаними процесами. Проблеми з інтернетом, відсутність комп'ютерів та цифрових навичок особливо характерні для сільської місцевості. Щоб мешканці сіл усвідомили необхідність цифрових навичок та переваги користування ними в сільських громадах необхідна просвітницька кампанія.

Щоб подолати цифровий розрив Міністерство цифрової трансформації поставило завдання повністю оцифрувати державні послуги; забезпечити 95 % транспортної інфраструктури та населених пунктів високошвидкісним доступом до Інтернету та залучити 6 мільйонів громадян до програм розвитку цифрових навичок. З метою подолання цифрового розриву та надання людям більше можливостей для розвитку 21 січня 2020 року запущена Національна платформа цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» [6]. На цій платформі можна знайти ряд курсів, в т. ч. і курс «Базові цифрові навички» (розрахований на людей поважного віку, які зможуть навчитися впевнено користуватися смартфоном, комп'ютером і планшетом). Проте, щоб їх пройти, потрібно мати доступ до інтернету, техніку й розуміння, де знадобляться здобуті знання.

Українська бібліотечна асоціація 11 січня 2020 р. оголосила про співпрацю з Міністерством цифрової трансформації у сприянні розвитку цифрової грамотності. Близько 6000 бібліотек країни, в т. ч. і бібліотеки ОТГ, стануть учасниками національної кампанії з цифрової грамотності «Будь на часі» та популяризуватимуть інформацію про проєкт «Дія. Цифрова освіта» [62]. Бібліотекар, що першими пройдуть онлайн-навчання, будуть надавати консультації користувачам своїх книгозбірень. Міністерство цифрової трансформації завдяки проєкту «Дія. Цифрова освіта» отримало можливість передати за сприяння Української бібліотечної асоціації 5000 од. комп'ютерної техніки бібліотекам.

При реалізації різних ідей цифрової освіти та створенні умов для навчання дорослих обов'язковим є впровадження мотиваційних програм та проведення комплексних комунікаційних кампаній з мотивації місцевих мешканців до включення у процеси користування інформаційними технологіями.

Проблема впровадження електронних сервісів є перманентною через низьку технічну та організаційну готовність влади до впровадження інструментів електронної демократії. Різні владні структури використовують електронні інструменти не в рівній мірі. Значні нерівномірність спостерігаються на рівні місцевого самоврядування. Відповідно до рекомендацій Ради Європи, Україна використовує мінімальну кількість електронної демократії. Політика електронної демократії в Україні в основному орієнтована на рівень органів виконавчої влади, роль яких у демократичних процесах не є визначальною.

Висновки до розділу 1

Виникнення концепції «електронної демократії» є продовженням розвитку загальної теорії демократії. Е-демократію розглядатимемо як процес залучення громадян до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань

за допомогою сучасних ІКТ (інформаційно-комп'ютерних технологій), що відповідає демократичній моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно-економічного розвитку. Дослідники виділяють дві моделі застосування ІКТ у процесах суспільно-економічного розвитку: «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування).

В Україні сьогодні найбільш широко використовуваними інструментами електронної демократії є електронні консультації, електронні опитування, електронні закупівлі, електронні звернення, бюджети участі, документообіг.

Правові основи для розвитку електронного урядування створено, однак є потреба передбачення відповідних заходів у програмах розвитку місцевого самоврядування. Механізми реалізації е-самоврядування можна передбачити в локальних нормативних актах.

За результатами 2019 р. Freedom House оцінила рівень розвитку демократії в Україні у 3,39 із 7 балів та присудила Україні 16 місце серед 29 постсоціалістичних країн, які оцінювалися в рамках дослідження Nations in Transit 2020. У рейтингу «Індекс демократії 2020», укладеному виданням «The Economist», Україна посіла 79-те місце, лишивши за собою статус «перехідного (гібридного) режиму». Згідно Індексу EGDI, Україна класифікується як країна з високим рівнем е-урядування.

Проблеми поширення е-демократії – ціна, відсутність інтернету, парк ІТ-рішень, дороге програмне забезпечення та його обслуговування; застаріла комп'ютерна техніка; низька мотивація та / або обмежені ресурси у ОМС щодо розвитку е-урядування. Політики, які слід впроваджувати на постійній основі для розвитку електронних комунікацій: політика щодо усунення цифрової неграмотності та цифрової нерівності, посилення можливостей для всіх громадян брати участь в е-демократії, політика е-стимулів, політика е-інклюзії, політика урядової взаємодії із громадянами, політика подолання е-перешкод та бар'єрів, політика регулювання е-демократії. У сприянні розвитку цифрової грамотності тісно співпрацюють Українська бібліотечна асоціація та Міністерство цифрової трансформації.

РОЗДІЛ 2

СТАН ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

2.1. Поширення інструментів електронної демократії в територіальних громадах України

Сучасний світ дуже стрімко розвивається під впливом інновацій у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Уряди державам, міста і громади, чиновники та жителі все частіше використовують ці технології. Відкритість, прозорість, підзвітність влади та участь в управлінні громадян є основою належного управління, а технологія забезпечує доступність та простоту цих процесів.

Протягом багатьох років органи і місцевого самоврядування почали впроваджувати інновації у сфері електронного урядування та електронної демократії. Державна політика та законодавство формувалися та будуються на основі тих напрацювань, які були реалізовані у містах та громадах.

На сьогодні в Україні існує достатній банк е-сервісів для поширення в органах місцевого самоврядування технологій е-демократії / урядування.

При створенні органами місцевого самоврядування дієвих механізмів використання сучасних інструментів е-демократії, перш за все, можуть бути використані офіційні державні / урядові портали, єдині платформи колективного користування, власні е-ресурси.

Серед результатів впровадження е-урядування на державному рівні в Україні виділимо: функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг (posluga.gov.ua); створення Єдиного веб-порталу використання публічних коштів України (<https://spending.gov.ua/new/>); робота системи оприлюднення електронних публічних закупівель «ProZorro»

(prozorro.gov.ua); підтримка Єдиного державного порталу відкритих даних (<https://data.gov.ua/>); започаткування системи електронного декларування статків публічних осіб (nazk.gov.ua); запровадження системи електронних звернень (itd.rada.gov.ua/services/petitions/; petition.president.gov.ua); використання інтерактивної урядової інформаційно-аналітичної системи для проведення консультацій з громадськістю «Громадянське суспільство і влада» (<https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada>); запуск першого в Україні порталу доступних гео-даних GIS Data (<https://cid.center/gisdata/>); створення веб-ресурсів електронних послуг Міністерства юстиції України (<https://kap.minjust.gov.ua/>), Державної податкової служби України (<https://cabinet.sfs.gov.ua>), Держгеокадастру (<https://e.land.gov.ua/>); підготовка до впровадження інформаційної системи управління людськими ресурсами (HRMIS); започаткування Порталу управління знаннями (<https://pdp.nacs.gov.ua/>); функціонування Веб-платформи «Єдина платформа місцевої електронної демократії» (<https://e-dem.tools/>).

Існує цілий ряд єдиних платформ е-сервісів, що дозволяють створити дієві механізми використання сучасних інструментів е-демократії на рівні територіальних громад. Проте розвиток е-взаємодії органів місцевого самоврядування, територіальних громад і суспільства більшою мірою залежить від рівня цифрової грамотності представників місцевої влади та громади, а також пропозиції технологій та сервісів, які були б зрозумілі та доступні користувачам.

Найбільш відомими та популярними платформами колективного користування є: «Єдина платформа електронної демократії» (сервіси «Місцеві петиції», «Громадський бюджет», «Відкрите місто», «Консультації з громадськістю»; <https://e-dem.ua/>); «Система електронних звернень» (itd.rada.gov.ua/services/petitions/; petition.president.gov.ua); «Відкритий бюджет» (платформа візуалізації та аналізу бюджетної інформації; openbudget.in.ua); «Громадський проект» (платформа для учасницького бюджетування, кожне місто має власний сайт; Кременчук:

<https://kremen.pb.org.ua/>); «Розумне місто» (багатофункціональна платформа для електронного врядування та демократії; rozumnemisto.org); «Громадянське суспільство і влада» (інтерактивна урядова інформаційно-аналітична система для проведення консультацій з громадськістю <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada>).

Заслужують на увагу цілий ряд інструментів електронної демократії місцевого рівня. Зокрема, це: «Портал міста» портал відкритих даних Львівської міської ради, що об'єднує ресурси «Основні статистичні показники життя міста», «Показники оцінювання життя мешканцями міста», «Показники ефективності виконання Комплексної стратегії розвитку Львова»; «Геопортал Львова» - відкрита геоінформаційна система Львівської міської ради, яка забезпечує доступ до містобудівної документації та різної просторової інформації, що стосується містобудування; «Контактний центр міста 1551», який збирає звернення (пропозиції, скарги, заяви, клопотання та подяки) через гарячу лінію КМДА, сайт і мобільний додаток, гарантує розгляд та реагування на всі звернення; «Громадське обговорення проектів нормативно-правових актів КМДА» – портал консультацій з громадськістю шляхом обговорення проектів нормативно-правових актів Київської міської державної адміністрації; «Центр надання адміністративних послуг», (м. Кременчук).

Популяризація е-сервісів в територіальних громадах вимагає проведення відповідних інформаційно-просвітницьких кампаній з залученням лідерів громадської думки та відомих активістів, поширення позитивного досвіду розвитку е-демократії на місцевому рівні.

Проведений моніторинг офіційних веб-сайтів 101 територіальної громади України, чисельність населення у яких перевищує 10 тис. осіб (додаток В), виявив стійку тенденцію до розширення спектру електронних сервісів, як власних так і платформ спільного користування (табл. 2.1).

Найбільш поширеними серед дослідженої вибірки є такі інструменти: системи електронних петицій (64,3 %); онлайн звернення, зворотній зв'язок, контакт центр (50,0 %); Єдина система електронних публічних закупівель

(ProZorro) (24,8 %); Бюджет участі (15,8 %); Контроль витрат державних установ (PAYWATCH) (12,9 %). Активно використовуються платформи спільного користування, що забезпечують реалізацію Бюджету участі (Платформа «Громадський проект», Е-сервіс «Бюджет участі» Платформи «Соціальний інспектор»; Е-сервіс «Громадський бюджет» Платформи електронної демократії) та сервіси «Місцеві петиції», «Відрите місто», «Консультації з громадськістю» Платформи електронної демократії.

Таблиця 2.1

**Результати моніторингу сайтів територіальних громад України,
чисельність населення яких перевищує 10 тисяч осіб, на наявність
е-сервісів, станом на 01 жовтня 2020 р.**

Вид е-сервісу	Групи територіальних громад за кількістю населення, осіб							Всього	З них з'явилися у 2019-2020 рр.
	I (10300-11440)	II (11441-13696)	III (13697-17080)	IV (17081-21592)	V (21593-27232)	VI (27233-34000)	VII (34001-41900)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість територіальних громад	5	16	23	27	18	8	4	101	-
Система електронних петицій	4	12	15	15	11	6	2	65	14
Онлайн звернення, зворотній зв'язок, контакт центр	2	8	13	14	7	5	2	51	29
Єдина система електронних публічних закупівель (ProZorro)	1	7	4	6	5	2	-	25	15
Бюджет участі	-	2	3	5	-	3	3	16	10
т. ч. Платформа «Громадський проект»	-	2	1	1	-	1	1	6	4
Е-сервіс «Бюджет участі» Платформи Соціальний інспектор»	-	-	1	2	-	-	-	3	2
Е-сервіс «Громадський бюджет» Платформи електронної демократії	-	-	-	2	-	2	1	5	3
Контроль витрат державних установ (PAYWATCH)	1	5	2	-	2	3	-	13	13
Консультації з громадськістю	-	-	3	3	3	-	1	10	9
Відкритий бюджет	-	1	1	4	1	1	1	9	8
Відео сесій, засідань виконкомів, в т. ч. трансляція он-лайн	-	3	1	1	1	2	-	8	8
Інтерактивні мапи різного змісту	1	-	2	1	3	1	-	8	8

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Електронна черга в дошкільний навчальний заклад	-	-	2	2	1	2	2	9	7
Електронне опитування	-	-	1	4	2	-	1	8	6
Геопортал	-	-	2	2	1	1	-	6	6
Система поіменного голосування «Голос»	-	-	1	2	1	1	1	6	4
Веб-камери	-	-	-	2	-	-	3	5	5
Портал «Відкритих даних»	1	-	1	-	-	1	1	4	4
Інвестиційний портал АІС	-	-	-	-	-	2	1	3	1
Портал «Відкрите місто»	-	-	-	1	1	1	-	3	3
Портал адміністративних послуг	-	-	-	1	-	1	-	2	2
Розумна взаємодія	-	-	1	-	-	1	-	2	2
АІС Енергосервіс	-	-	-	-	-	1	1	2	-
Кабінет мешканця	-	1	-	-	-	-	1	2	1
Запис до лікаря	-	-	-	-	1	1	-	2	2

Джерело: узагальнено автором за даними офіційних веб-сайтів об'єднаних територіальних громад України

Потрібно констатувати, що більшість із вищезгаданих сервісів з'явилася на офіційних сайтах громад 2019-2020 рр., зокрема, 78,5 % систем електронних петицій, 56,9 % онлайн звернень; 60,0 % підключень до Єдиної система електронних публічних закупівель (ProZorro); 62,5 % сервісів Бюджету участі; всі підключення до сервісу «PAYWATCH». В цей же період започаткована переважна більшість інших досліджених на сайтах територіальних громад е-сервісів. Від 5 до 10 % територіальних громад практикують: електронні консультації; відкритий бюджет; відео сесій і засідань виконкомів, в т. ч. трансляцію он-лайн; інтерактивні мапи різного змісту; електронну чергу в дошкільний навчальний заклад; електронне опитування; геопортал. В ряді випадків активні сервіси: Система поіменного голосування «Голос»; Портал «Відкритих даних»; веб-камери; Інвестиційний портал АІС; Портал «Відкрите місто»; Портал адміністративних послуг; АІС Енергосервіс; Кабінет мешканця; «Розумна взаємодія»; запис до лікаря.

Як факторну ознаку розвитку е-взаємодії на місцевому рівні досліджено розмір територіальної громади за кількістю населення. При угрупованні територіальних громад за кількістю населення, яка варіює від 10,3 тис. до

41,9 тис. осіб, розглянуто нерівні інтервали (ширина кожного подальшого інтервалу збільшується в арифметичній прогресії), оскільки вивчалися як малі, так і великі громади, створені у 2018 р.

Виявлено, що спектр е-сервісів офіційних веб-сайтів громад з кількістю населення понад 27 тис. осіб (V–VII групи) ширший в 1,5-2,0 р. Більш уважними до вивчення та задоволення своїх операційних та соціальних потреб мешканців є органи місцевого самоврядування в територіальних громадах середнього розміру, що спонукало їх до задіяння таких одиничних інструментів як: Medcard24.net; «Громадський транспорт онлайн»; Запис до ЦНАП; Консультативний пункт для бізнесу; Єдиний веб-портал використання публічних коштів; Школа онлайн; Е-рішення; Електронні послуги; Е-дата. Зазначимо також, що лише в одній з великих громад, Дунаєвецькій міській територіальній громаді Хмельницької області (понад 39 тис. осіб), практикують замовлення мобільного адміністратора. Разом з тим 14 (зі 101 досліджених) місцевих рад, не запровадили жодного е-сервісу. В цілому ряді випадків заявлені на офіційних веб-сайтах е-сервіси не задіяні на рівні громади, що було порівняно нами до їх відсутності.

Прогресивну для сучасного етапу розвитку е-демократії практику впровадження єдиного типового сайту для органів місцевого самоврядування мають громади Дніпропетровської області. Проте зауважимо, що за єдиною схемою з офіційного веб-сайту пропонується переважно вихід на зовнішні е-сервіси, платформи та корисні сайти для бізнесу і громадян, більшість з яких слугують для отримання публічної інформації.

Таким чином, інструменти е-демократії все більше стають частиною життя громадян. В майбутньому з їх допомогою очікується значний вплив на порядок денний місцевої влади, залучення громадян до розвитку самоврядування в громадах. Тому застосування цих інструментів у громадах є не лише показником їх демократичності та інвестиційної привабливості, але й далекоглядним кроком, без якого не має успішного майбутнього для громад та міст сучасного світу.

2.2. Сервісне забезпечення розвитку електронної демократії на рівні територіальних громад Полтавської області

Цифрові інструменти повинні забезпечувати принаймні три виміри демократії: прозорість, підзвітність та участь. Для органів місцевого самоврядування корисніше надати простіший перелік інструментів для забезпечення цифрової демократії. Зокрема, це 1) оптимізовані під мобільні пристрої інтерактивні вебсайти з актуальною інформацією; 2) відкриті дані, включаючи відкриті бюджети; 3) онлайн-трансляції; 4) сервіси е-петицій; 5) е-консультації; 6) електронні громадські слухання 7) е-голосування; 8) бюджет участі або громадський бюджет онлайн [19, с. 9]. Звичайно, завжди виникає питання вибору дешевшого чи безкоштовного, але менш популярного сервісу чи дорожчого, але кращого ІТ-рішення. Очевидно, що вибір залежить від наявних джерел.

Значне розмаїття інструментів е-демократії спонукає використати тематичну класифікацію при вивченні їх серверного забезпечення в територіальних громадах Полтавської області.

З практичної точки зору, для кожного конкретного завдання доцільно вибирати відповідні інструменти з наявних враховуючи саме цілі їх реалізації на різних етапах державної політики / політики місцевого розвитку.

При вивченні сервісного забезпечення розвитку е-демократії на рівні територіальних громад Полтавської області за основу візьмемо саме таку класифікацію, авторами якої є Й. Томкова та Д. Хуткий [57, с. 5] (рис. 2.1). Тобто розглянемо практику використання інструментів е-демократії, що забезпечують різні етапи реалізації політики місцевого розвитку: формування порядку денного політики, формулювання політики, затвердження політики, втілення політики, моніторинг і контроль.

Проведено моніторинг офіційних веб-сайтів 60 територіальних громад Полтавської області (додаток В). При цьому окремо проаналізовано сервісне забезпечення розвитку е-демократії на рівні чотирьох найбільших

територіальних громад (Полтавської, Кременчуцької, Лубенської, Миргородської міських) та окремо – інших 56 територіальних громад (табл. 2.2, 2.4).

Рис. 2.1. Класифікація інструментів е-демократії відповідно до етапів реалізації місцевої політики

На етапі формування порядку денного місцевої політики в Миргородській територіальній громаді задіяна лише платформа спільного користування «Єдина система місцевих петицій». На етапі формулювання політики використовується такий компонент офіційного веб-сайту як публічні консультації (сервіс «Консультації з громадськістю» Платформи електронної демократії) та власний е-опитувальник (зокрема, опитування підприємців, щоб зрозуміти поточні потреби та проблеми приватних підприємців у громаді та побачити перспективи співпраці). На етапі затвердження політики практикується он-лайн трансляція сесій та виконкомів, бюджет участі.

Таблиця 2.2

Сервісне забезпечення розвитку е-демократії в окремих територіальних громадах Полтавської області, станом на 15 жовтня 2021 р.

Етапи формування місцевої політики / е-сервіси	Міські територіальні громади				Всього
	Миргородська	Лубенська	Кременчуцька	Полтавська	
	Чисельність населення, осіб				
	57295	77253	229697	638519	х
1. Формування порядку денного політики					
Електронні петиції/звернення	+	-	+	+	3
Панель міста (показники життєдіяльності міста)	-	-	+	-	1
2. Формування політики					
Електронні консультації	+	-	-	-	1
Електронні обговорення, опитування	+	+	+	-	3
Електронний кабінет депутата	-	-	-	+	1
3. Затвердження політики					
Бюджет участі	+	-	+	+	3
Он-лайн трансляція сесій, виконкомів	+	-	+	-	2
4. Втілення політики					
Відкритий бюджет - візуалізації	+	-	+	+	3
Відкритий бюджет для громадян	+	-	-	-	1
Відкриті дані	+	+	+	+	4
ЦНАП	+	-	+	-	1
Електронна черга в ДНЗ	+	-	+	-	2
Онлайн запис до лікаря	+	-	+	-	2
Транспорт онлайн	+	-	+	-	2
Моя школа	+	-	-	-	1
Карта доступності	-	-	+	-	1
Як відкрити бізнес	+	-	-	-	1
Геопортал містобудівного кадастру / кадастрова карта / геоінформаційна система	+	-	+	+	3
Онлайн запис до департаменту	-	-	-	+	1
Віртуальний тур	+	-	-	-	1
Онлайн камери	+	+	-	-	2
Позашкільні заклади	-	-	+	-	1
5. Моніторинг і контроль					
Об'єкти комунальної власності	-	-	+	-	1
Сертифікати з позашкільної освіти	-	-	+	-	1
Деклараційний реєстр об'єктів торгівлі	-	-	+	-	1
Карта доступності	-	-	+	-	1
Портал «Відкрите місто»	+	+	+	-	3
Єдиний веб-портал використання публічних коштів	+	-	-	-	1
ОКС. Аналітик					
Електронні петиції / звернення	+	+	+	-	3
Зворотний зв'язок	-	+	+	+	3
Запит на інформацію	-	-	-	+	1
Карта ремонтів	+	-	-	-	1

На етапі втілення політики Сайт Миргородської міської ради задіяв такі платформи спільного користування як Система візуалізацій «Відкритий

бюджет», «Відкритий бюджет для громадян» (open budget), послуги ЦНАПу; «Моя школа» (перевірка успішності дитини), «Записати дитину в дитячий садок», «Онлайн-запис до лікаря», «Як відкрити бізнес» (інформація для бізнесу та інвестування), «Транспорт онлайн», «Віртуальний тур», «Публічна кадастрова карта», «Відкриті дані», «Відкрите місто», онлайн камери. Всього використовується 18 е-сервісів. Планують цифровізувати житлово-комунальну сферу (сплата комунальних послуг), подавати інформацію про роботу профільних служб, туристичні маршрути.

На етапі моніторингу і контролю реалізації місцевої політики м. Миргорода задіяно Портал «Відкрите місто», «Єдиний веб-портал використання публічних коштів», сервіси «Онлайн звернення» та «Карта ремонтів», що означає безпосереднє впровадження електронної демократії. і Майже всі е-напрацювання, які є на сьогодні в місті у різних напрямках та галузях зібрано на платформі Smart City, яка працює і оновлюється на офіційному сайті Миргородської міської ради.

Сервісне забезпечення е-демократії в Лубенській територіальній громаді є недостатнім, оскільки сайт Лубенської міської ради може запропонувати лише електронний опитувальник (про роботу громадського транспорту в м. Лубни), користування Порталами «Відкритих даних» та «Відкрите місто», зворотній зв'язок для надсилання повідомлень, онлайн камери.

Полтавська територіальна громада теж пропонує незначний набір е-сервісів, що є зовсім критично для м. Полтави як для обласного центру. Це – «Система електронних петицій», е-сервіс «Бюджет участі» Платформи електронної демократії, Портал «Відкритих даних», «Відкритий бюджет», «Геопортал містобудівного кадастру Полтавської міської ради», «Зворотний зв'язок», «Онлайн запис до департаменту». Проте варто відмітити існування практики подання запитів на інформацію онлайн, що є однією з двох в 60 територіальних громадах Полтавської області.

Потрібно відмітити, що найкраща ситуація склалася в Кременчуцькій міській територіальній громаді де нараховується 21 різноманітних е-сервісів.

На етапі формування порядку денного місцевої політики це – «Звернення та петиції» та « Панель міста». На етапі формулювання політики – «Громадські обговорення, опитування», «Електронний кабінет депутата». На етапі затвердження політики – «Бюджет участі» (Платформа «Громадський проект»), он-лайн трансляція сесій, виконкомів. Чимало інструментів е-демократії сайт Кременчуцької міської ради пропонує використати на етапі втілення політики: «Відкритий бюджет – візуалізації», «Єдиний державний портал відкритих даних», «Відкриті дані міста», «ЦНАП», «Реєстрація в заклади дошкільної освіти», «Онлайн запис до лікаря», «Транспорт онлайн», «Управлінська геоінформаційна система міста Кременчука», «Позашкільні заклади», «Об’єкти комунальної власності».

Моніторинг і контроль реалізації місцевої політики в м. Кременчуці полегшується завдяки е-сервісам Портал «Відкрите місто», «ОКС. Аналітик», «Звернення та петиції», «Служба допомоги мера Кременчужанам», «Сертифікати з позашкільної освіти», «Деклараційний реєстр об’єктів торгівлі», «Карта доступності».

В підсумку зауважимо, що лише дві з чотирьох найбільших територіальних громад Полтавської області (Миргородська та Кременчуцька) мають рівень сервісного забезпечення розвитку е-демократії вище середнього. А отже, не враховуються потреби густонаселених громад в онлайн-версіях інструментів е-демократії, які, безумовно, є вищими. Дещо вужчий ніж в цілому набір е-сервісів пропонують територіальні громади Полтавської області. У всіх чотирьох територіальних громадах наявний лише сервіс «Відкриті дані», у трьох з чотирьох згаданих – такі сервіси: «Електронні петиції / звернення», «Електронні обговорення, опитування», «Бюджет участі», «Відкритий бюджет», «Геопортал містобудівного кадастру / кадастрова карта / геоінформаційна система», Портал «Відкрите місто» та «Електронні петиції / звернення» та зворотний зв’язок.

Активними користувачами е-сервісу: «Система електронних петицій» є мешканці Кременчуцької міської територіальної громади. За 2016-2020 рр. було

подано 236 петицій. Найбільша активність спостерігається в 2016 р. – до міської ради надійшла 131 петиція (55,5 % всієї їх кількості за 2015-2019 рр.), в 2017 р. – 39, 2018 р. – 25, 2019 р. – 20 та 2020 р. – 21. У м. Миргород за 2015-2019 рр. надійшло 58 петицій. Частка петицій, на які отримано відповідь склала 21,4 % (100-108 голосів), відмовлено – 12 % (не отримано жодного голосу), потрапило в архів – 66,6 % петицій.

В Полтавській міській територіальній громаді на 1 вересня 2021 р. тривав збір підписів на сім петицій, на розгляді було дві петиції. Всього з 16 червня 2020 р. було мешканцями подано 64 петиції.

З запозиченням практики інших територіальних громад Полтавської області спектр інструментів е-демократії чотирьох найбільших територіальних громад Полтавської області можна розширити такими інструментами як «АІС з енергоефективності», Портал «Розумне місто», «Кабінет посадової особи», «Публічні закупівлі», «Електронна приймальня», «Слідкуй за витратами». Для трьох з чотирьох найбільших територіальних громад базовою вимогою є запровадження онлайн звернення та електронного запиту на інформацію.

Дієвим інструментом прямої демократії, за допомогою якого його жителі беруть участь у прийнятті рішень щодо розподілу частини коштів міського бюджету є громадський бюджет. Він застосовується в кожній з чотирьох найбільших територіальних громад. Проте, лише два міста, Полтава та Кременчук, використовують е-сервіси в практиці його реалізації.

Про розширення реальної е-участі громадян у бюджетному процесі в м. Кременчук свідчить те, що за 2017-2020 рр. загальна кількість проєктів зросла в 1,5 р. з 65 в 2017 р. до 101 в 2020 р. (в 2019 р. подано 116 проєктів), загальна вартість проєктів – в 4,5 р. (табл. 2.3). Значно підвищилася активність та підтримка кременчужан. В 2020 р. кількість мешканців, які проголосували, була в 2,5 р. більшою ніж в 2017 р., кількість відданих голосів – в 2,9 р. Кількість проєктів-переможців – 25 проти 11, їх вартість в 5,5 р. перевищила вартість проєктів-переможців в 2017 р. Місто використовує в процесі громадського бюджетування Платформу «Громадський проєкт».

Таблиця 2.3

**Статистика Платформи «Громадський проект», м. Кременчук,
2017-2020 рр.**

Назва показника	Роки				2020 р до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	+, -	%
Подано проектів:	65	61	116	101	+36	155,4
на суму, тис. грн	15438,5	24892,0	54127,0	69415,6	53977,1	в 4,5 рази
Зареєстровано авторів, осіб	65	61	97	79	+14	121,5
з них жінки	35	39	65	54	+19	154,3
Позитивний висновок	56	57	106	93	+37	166,1
Відхилені / на доопрацюванні	9	4	10	8	-1	88,9
Всього проголосувало, осіб	7641	14274	28938	19020	+11379	в 2,5 рази
Віддано голосів	14238	22968	55777	41821	+27583	в 2,9 рази
Проекти переможці	11	15	20	25	+14	в 2,3 рази
на суму, тис. грн	2671	5546,2	8900,2	14764,5	+12093,5	в 5,5 рази
В процесі реалізації	-	12	6	25	+25	х
Вже реалізовано	10	3	14	-	-10	х

Джерело: узагальнено автором з використанням [22].

Зростає і активність мешканців м. Полтави в процесі партиципаторного бюджетування. В 2020 р. переможцями стали 4 великих проекти, 15 – малих проектів та 26 – мікропроектів. В 2019 р. проголосувало 17468 полтавчан, які віддали 31624 своїх голоси, проти 12455 полтавчан, які віддали 17052 голоси у 2018 р. Місто в процесах громадського бюджетування спирається на Е-сервіс «Громадський бюджет» Платформи електронної демократії.

Вивчення практики використання інструментів е-демократії, що забезпечують різні етапи реалізації політики місцевого розвитку в інших 56-ти територіальних громадах Полтавської області переконало в тому, що найбільше їх кількість використовують на етапі втілення політики (7 од.) та етапі моніторингу і контролю (12 од.) (табл. 2.4).

Найбільш поширеними в інших 56 територіальних громадах Полтавської області є такі інструменти: системи зворотній зв'язок (71,4 %), електронних петицій (69,6 %); «Єдина система електронних публічних закупівель» (ProZorro) (35,7 %); «Кабінет посадової особи» (30,4 %).

Продовж. табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Портал «Відкрите місто»	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Онлайн звернення	-	2	1	1	-	3	-	7	1
Зворотний зв'язок	3	12	8	6	6	6	2	40	12
Запит на інформацію	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Єдина система електронних публічних закупівель (ProZorro)	2	6	4	5	1	2	-	20	9
Кабінет посадової особи	1	5	5	3	-	2	1	17	8
Слідкуй за витратами (Paywatch)	-	2	2	1	1	-	-	6	3
Електронна приймальня	-	-	-	-	-	1	1	2	-
Онлайн камери	-	-	-	1	-	-	1	2	1
Dozorro (громадський контроль)	1	-	-	-	-	-	-	1	-
Розумна взаємодія (маячки проблем)	-	-	-	-	-	-	1	1	-
Геоінформаційна система обліку активів ОТГ	-	-	-	-	-	-	1	1	-

Потрібно констатувати, що 33,3 % досліджених територіальних громад створені в 2019-2020 рр. При цьому близько половина або й більша частина п'яти з найпопулярніших сервісів з'явилася саме в цих громадах: Он-лайн трансляція сесій та засідань виконкомів, електронна черга в дошкільний навчальний заклад Кабінет посадової особи, «Єдина система електронних публічних закупівель» (ProZorro), «Слідкуй за витратами» (Paywatch). Це можна пояснити розміром новостворених громад, що більший за середній, та прагненням їх органів місцевого самоврядування якнайшвидше познайомити членів громад з сучасними інструментами взаємодії.

Також, здійснена спроба дослідити залежність сервісного забезпечення розвитку е-демократії від розміру територіальної громади за кількістю населення. При угрупованні територіальних громад за кількістю населення, яка дуже варіює (від 2046 до 10449 осіб), розглянуто нерівні інтервали (ширина кожного подальшого інтервалу збільшується в арифметичній прогресії).

Виявлено, що спектр е-сервісів офіційних сайтів територіальних громад найширший в IV групі. Тобто, більш уважними до вивчення та задоволення операційних та соціальних потреб мешканців є органи місцевого самоврядування в громадах з кількістю населення від 11920 осіб.

Лідерами за спектром е-послуг серед 56 територіальних громад

Полтавської області є Глобинська територіальна громада Кременчуцького району, яка на своєму офіційному сайті пропонує мешканцям вісім інструментів (система електронних петицій, електронні консультації, он-лайн трансляція сесій та засідань виконкомів, електронна черга в дитячий навчальний заклад, портал адміністративних послуг, онлайн звернення, зворотний зв'язок). На другому місці – Опішнянська селищна територіальна громада Полтавського району. Члени громади можуть скористатися системою електронних петицій, електронною чергою в ДНЗ, правом на онлайн звернення, зворотним зв'язком, Єдиною системою електронних публічних закупівель (ProZorro), сервісом «Слідкуй за витратами» (Paywatch).

Разом з тим, дві місцеві ради (з 60 досліджених), не запровадили жодного е-сервісу: Комишнянська селищна територіальна громада Миргородського району, Хорольська територіальна громада Лубенського району.

В цілому ряді випадків заявлені на офіційних сайтах е-сервіси не задіяні на рівні громади. На етапі формування порядку денного політики відсутній такий важливий інструмент як аналітика відкритих даних. Практично не практикуються електронні консультації та відсутні електронні обговорення, хоча вони є базовими компонентами етапу формулювання місцевої політики. На етапі затвердження політики не достатньо використовуються можливості ряду платформ спільного користування, що забезпечують реалізацію Бюджету участі, зокрема, Платформи «Громадський проект», Е-сервісу «Бюджет участі» Платформи «Соціальний інспектор», Е-сервісу «Громадський бюджет» Платформи електронної демократії.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку е-демократії територіальні громади Полтавської області використовують практику впровадження єдиного типового сайту для органів місцевого самоврядування. З цією метою використовується Платформа «gov.ua місцеве самоврядування України».

Таким чином, інструменти е-демократії стають частиною життя все більшої кількості громадян. Проте, потрібно враховувати що, електронний формат взаємодії влади та громадськості має свої ризики. Це, зокрема, незначна

залученість осіб старшого покоління та мешканців сіл, страх перед можливим викраденням чи незаконним збором персональної інформації; недовіра до цих інструментів через можливість зловживання ними зі сторони влади. Саме тому місцевим органам влади варто шукати оптимальні варіанти поєднання онлайн і офлайн форм демократії та продуманої інформаційно-освітньої роботи, демонстрації свого бажання та вміння адекватно реагувати на використання громадянами інструментів е-демократії.

Висновки до розділу 2

В Україні існує достатній банк е-сервісів для поширення в органах місцевого самоврядування технологій е-демократії / урядування. При перш за все, можуть бути використані офіційні державні / урядові портали, єдині платформи колективного користування, власні е-ресурси.

Результати моніторингу офіційних веб-сайтів 101 територіальної громади України, чисельність населення у яких перевищує 10 тис. осіб, свідчать, що темпи впровадження інструментів електронної демократії на місцевому рівні є низькими, що можна пояснити як недостатньою технічною та організаційною готовністю влади, так і відсутністю значного попиту на е-сервіси з боку громади. Різні за розміром територіальні громади використовують електронні інструменти не в рівній мірі, а переважна їх більшість – мінімальну кількість.

Проведений моніторинг офіційних сайтів чотирьох найбільших територіальних громад Полтавської області (Полтавської, Кременчуцької, Лубенської, Миргородської) засвідчило, що лише дві з чотирьох мають рівень сервісного забезпечення розвитку е-демократії середній чи вище середнього. Тобто не враховуються потреби густонаселених громад в онлайн-версіях інструментів е-демократії, які, безумовно, вищі. Зазначимо також, що і набір е-сервісів дещо вужчий ніж пропонують в цілому територіальні громади Полтавської області. На сучасному етапі розвитку е-демократії територіальні

громади Полтавської області використовують практику впровадження єдиного типового сайту для органів місцевого самоврядування.

Вивчення практики використання інструментів е-демократії, що забезпечують різні етапи реалізації політики місцевого розвитку в інших 56-ти територіальних громадах Полтавської області переконало в тому, що найбільше їх використовується на етапі втілення політики (7 од.) та етапі моніторингу і контролю (12 од.). Найбільш поширеними є такі інструменти: системи зворотній зв'язок (71,4 %), електронних петицій (69,6 %); «Єдина система електронних публічних закупівель» (ProZorro) (35,7 %); «Кабінет посадової особи» (30,4 %). Спектр е-сервісів офіційних сайтів територіальних громад найширший в територіальних громадах з кількістю населення 11920-17404 осіб.

Дві місцеві ради (зі 60 досліджених), не запровадили жодного е-сервісу.

Популяризація е-сервісів в територіальних громадах вимагає проведення відповідних інформаційно-просвітницьких кампаній з залученням лідерів громадської думки та відомих активістів, поширення позитивного досвіду розвитку е-демократії на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

3.1. Розширення спектру інструментів е-демократії в територіальних громадах

Для України інструменти електронної демократії / електронного урядування є відносно новими, тому у 2018 р. вона посідала 82 місце серед 193 країн за результатами комплексного оцінювання розвитку за індексом EGDI (E-Government Development Index), що свідчить про її значне відставання за темпами впровадження електронного урядування [Барегамян С. Х., Карпі Ю. В].

Концепція розвитку електронного урядування в Україні на період до 2020 р. передбачала трансформаційний шлях подальшого розвитку електронного урядування. Він базується на «посиленні функціональних можливостей електронного урядування та зниженні витрат органів влади на реалізацію владних повноважень шляхом застосування сучасних інноваційних підходів, методологій та технологій (у тому числі Інтернету речей, хмарної інфраструктури, Blockchain, Mobile ID, shareding economy, просування методики опрацювання даних великих обсягів (Big Data), нормативно-правового врегулювання принципів «цифровий за замовчуванням», «одноразове введення інформації» та «сумісність за замовчуванням», а також застосування перспективних форм організації виконання завдань і проектів розвитку електронного урядування, зокрема публічно-приватного партнерства» [45].

Згідно вищезгаданої концепції органи державної влади та місцевого самоврядування мають реалізувати публічну політику за умов запровадження:

- принципів та інструментів відкритого урядування, що підтверджується відповідними- рейтингами прозорості;

– партисипації та інструментів е-демократії, що підтверджується даними про кількість користувачів та успішних кейсів (наприклад, кількість підтриманих та реалізованих петицій, кількість реалізованих проектів громадського бюджету).

Мова іде запровадження державної статистики про е-участь, включення до щорічних звітів голів органів місцевого самоврядування інформації про використання інструментів е-демократії, освітніх програм МОН України з тематики онлайн-участі та державної інформаційної кампанії з е-демократії.

Актуальним завданням є створення банку IT-рішень як агрегату даних про поширення в ОМС е-сервісів, їх якість, розробників. Державне агентство з питань електронного урядування України має опрацювати рекомендації для органів місцевого самоврядування з використання банку IT-рішень. Доцільно запровадити пілотні кейси, колективне опрацювання потреб, вибір кращих IT-рішень, побудову спільних хмарних сервісів/платформ.

Практичні рішення мають супроводжувати інформаційно-просвітницька кампанія з е-участі через рекомендації МОН, залучення національних медіа, лідерів громадської думки та відомих активістів; поширювати історії позитивного досвіду розвитку е-демократії на місцевому рівні.

Насамперед, плановий розвиток та впровадження інструментів електронної демократії в Україні вимагає розширення їх спектру.

З метою створення добрих умов для розвитку територіальних громад, ефективної реалізації функцій органів місцевого самоврядування, підвищення комунікативної та суспільно-корисної активності громадян, посилення їх участі в вирішенні питань місцевого значення визначено базовий пакет е-сервісів офіційного веб-сайту територіальної громади. До цього пакету доцільно на відповідних етапах етапи реалізації політики місцевого розвитку віднести:

- на етапі формування порядку денного політики – «Систему електронних петицій»;
- на етапі формулювання політики – «Консультації з громадськістю», електронні опитувальники;

– на етапі затвердження політики – он-лайн трансляцію сесій, виконкомів;

– на етапі втілення політики – «Відкритий бюджет», Портал «Відкритих даних», Єдину систему електронних публічних закупівель (ProZorro), Портал адміністративних послуг;

– на етапі моніторингу і контролю – «Онлайн звернення», «Зворотний зв'язок», Єдиний веб-портал використання публічних коштів, «Контроль витрат державних установ» (PAYWATCH) (табл. 3.1).

Вищезгадані е-сервіси сприятимуть співпраці органів місцевого самоврядування з територіальними громадами в таких напрямках: залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого та загальнодержавного значення (1); володіння, використання та управління комунальною власністю (2); забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території (3); надання соціальних послуг населенню, соціальний захист населення, сприяння працевлаштуванню громадян (4); забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян (5); захист інтересів і прав місцевого самоврядування (6).

Таблиця 3.1

Базовий пакет е-сервісів для забезпечення напрямів співпраці органів місцевого самоврядування з територіальними громадами

Етапи реалізації місцевої політики		Напрями діяльності					
Е-сервіс	Призначення е-сервісу	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Формування порядку денного політики							
Система електронних петицій	Індикатор висвітлення найгостріших і найважливіших питань з точки зору жителів громади, контролю за діяльністю влади						
2. Формулювання політики							
Консультації з громадськістю	Залучення громадян до участі в управлінні, надання можливості вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості їх діяльності						

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Електронні опитувальники	Вивчення поточних потреби та проблем членів громади та окреслення перспектив співпраці						
3. Затвердження політики							
Он-лайн трансляція сесій, виконкомів	Забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування						
4. Втілення політики							
Відкритий бюджет	Підвищення якості звітування органу місцевого самоврядування, в частині використання коштів громади						
Портал «Відкритих даних»	Забезпечення доступу до інформації органу місцевого самоврядування з можливістю її наступного використання.						
Єдина система електронних публічних закупівель (ProZorro)	Забезпечення прозорості та ефективності використання коштів громади, запобігання корупційним схемам у закупівлях						
Портал адміністративних послуг	Впорядкування та надання вичерпної інформації про адміністративні послуги; надання адміністративних та інших публічних послуг в електронному вигляді						
5. Моніторинг і контроль							
Онлайн звернення	Вплив на діяльність органів влади, відстоювання своїх прав та законних інтересів						
Зворотний зв'язок	Створення повідомлення про проблему						
Єдиний веб-портал використання публічних коштів	Надає інструменти для контролю та доступу за використанням коштів платників податків						
Контроль витрат державних установ (PAYWATCH)	Контроль та візуалізація витрат (контроль за транзакціями)						

Разом з тим, територіальні громади з високим рівнем цифрової спроможності можуть значно розширити спектр е-сервісів враховуючи сьогоденні потреби та перспектив подальшого розвитку.

Так, з метою створення добрих умов для розвитку Кременчуцької міської територіальної громади, ефективної реалізації функцій органів місцевого самоврядування, підвищення комунікативної та суспільно-корисної активності громадян, посилення їх участі в вирішенні питань місцевого значення запропоновано розширити пакет е-сервісів офіційного сайту територіальної громади (табл. 3.2, 3.3).

До існуючого пакету доцільно додати такі сервіси:

– «Консультації з громадськістю»; його призначення – формулювання

місцевої політики шляхом залучення громадян до участі в управлінні, надання можливості вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості їх діяльності;

– платформу «Єдина системи електронних публічних закупівель» (ProZorro), що дозволить використати аналітичні інструменти для контролю та моніторингу публічних закупівель (DOZORRO); її призначення – забезпечення прозорості та ефективності використання коштів громади, запобігання корупційним схемам у закупівлях;

– «Єдиний веб-портал використання публічних коштів»; його призначення – надати інструменти для контролю та доступу за використанням коштів платників податків.

Таблиця 3.2

Пакет е-сервісів для забезпечення напрямів співпраці Кременчуцької міської ради з територіальною громадою на етапах формулювання та затвердження місцевої політики, 2022-2023 рр.

Етапи реалізації місцевої політики		Напрями діяльності					
Е-сервіс	Призначення е-сервісу	1	2	3	4	5	6
1. Формування порядку денного політики							
Звернення та петиції	Індикатор висвітлення найгостріших і найважливіших питань з точки зору жителів громади, контролю за діяльністю влади						
Панель міста	Показники життєдіяльності міста						
2. Формулювання політики							
Консультації з громадськістю	Залучення громадян до участі в управлінні, вільний доступ до інформації, забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності						
Громадські обговорення, опитування	Вивчення поточних потреби та проблем членів громади та окреслення перспектив співпраці						
Електронний кабінет депутата	Внесення депутатом пропозицій під час сесій в реальному часі						
3. Затвердження політики							
Бюджет участі	Участь жителів у прийнятті рішень щодо розподілу частини коштів міського бюджету						
Он-лайн трансляція сесій, виконкомів	Забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування						

Для веб-сайтів територіальних громад важливим є питання доступності для людей з вадами зору. Сайти 43-х територіальних громад Полтавської

області створено на базі веб-платформи Gromada.org.ua та на окремому субдомені: VASHA-NAZVA.GROMADA.ORG.UA – (.GOV.UA*). Вони повністю адаптовані щодо вимог закону про доступ людей з вадами зору та слуху і відповідають постанові кабміну від 26.09.2013 р. № 730 (Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 4.01.2002 р. № 3 і від 29.08.2002 р. № 1302). Проте є і такі, що потребують осучаснення за критерієм доступності.

Таблиця 3.3

Пакет е-сервісів для забезпечення напрямів співпраці Кременчуцької міської ради з територіальною громадою на етапах втілення місцевої політики, її моніторингу і контролю, 2022-2023 рр.

Етапи реалізації місцевої політики		Напрями діяльності					
Е-сервіс	Призначення е-сервісу	1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Втілення політики							
Відкритий бюджет - візуалізації	Підвищення якості звітування органу місцевого самоврядування, в частині використання коштів громади						
Єдиний державний портал відкритих даних	Забезпечення доступу до інформації органу місцевого самоврядування з можливістю її наступного використання.						
Відкриті дані міста							
ЦНАП	Сервіс для подання електронних заяв без необхідності відвідування офісу						
Єдина система електронних публічних закупівель (ProZorro)	Забезпечення прозорості та ефективності використання коштів громади, запобігання корупційним схемам у закупівлях						
Реєстрація в заклади дошкільної освіти	Поставити свою дитину в чергу в заклад дошкільної освіти не виходячи з дому						
Онлайн запис до лікаря	Запис на прийом до лікаря не виходячи з дому						
Транспорт онлайн	Пошук та візуалізація маршрутів						
Позашкільні заклади	Представлення неформальних послуг з освіти дітей для молоді, що полегшує прийняття рішень для дітей, молоді або їхніх батьків.						
Управлінська геоінформаційна система міста Кременчука	Основний сучасний інструмент управління територіями						
2. Моніторинг і контроль							
Об'єкти комунальної власності	Сервіс з інформацією про вільні об'єкти комунальної власності						
Сертифікати з позашкільної освіти	Статистика відвідування гуртків/секцій закладів позашкільної освіти у місті Кременчуці						

Продовж. табл. 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8
Деклараційний реєстр об'єктів торгівлі	Об'єкти торгівлі та сфери послуг у місті Кременчуці						
Карта доступності	Інформування про об'єкти міської інфраструктури, доступні для людей з інвалідністю						
Портал «Відкрите місто»	Зазначення корисних об'єктів та створення повідомлення про проблему						
Звернення та петиції	Вплив на діяльність органів влади, відстоювання своїх прав та законних інтересів						
Служба допомоги мера Кременчужанам	Створення повідомлення про проблему						
ОКС. Аналітик	Сервіс для фотофіксації, обробки та контролю виконання порушень благоустрою						
Єдиний веб-портал використання публічних коштів	Надає інструменти для контролю та доступу за використанням коштів платників податків						

Створюючи сайт територіальної громади можна орієнтуватися і на Дизайн-систему державних сайтів України (додаток було запущено у 2018 р.).

Дизайн-системи державних сайтів України – це набір шаблонів та рекомендацій, які мають забезпечити створення стандартизованих веб-сайтів з урахуванням сучасних вимог, включаючи вимоги доступності при їх використанні. Ця система проектування була створена Фондом Східна Європа та Державним агентством з питань електронного урядування України в рамках програми міжнародної технічної допомоги EGAP за фінансової підтримки Швейцарського агентства розвитку та співробітництва. З точки зору доступності веб-сайтів, система дизайну базується на міжнародному досвіді, насамперед на досвіді Великобританії та Австралії. Система дизайну державних веб-сайтів України ще не є затвердженим стандартом і має рекомендаційний характер. Перший веб-сайт, створений відповідно до дизайну цієї системи, – це новий веб-сайт Кабінету Міністрів України.

Проте питання стандартів або методичних рекомендацій щодо розробки адаптованих веб-сайтів в Україні залишається не вирішеним. Єдиним варіантом на сьогодні є використання рекомендацій інших країн та міжнародних методичних рекомендацій.

На сьогодні можна виділити два основних документи, визнаних на міжнародному рівні, що визначають стандарти та рекомендації доступності веб-сайтів для людей з обмеженими можливостями, це:

The Web Content Accessibility Guidelines 2.0 (WCAG 2.0) – остання версія методичних рекомендацій розроблена міжнародним консорціумом World Wide Web Consortium (W3C);

Розділ 508 Закону про Реабілітацію США – зазначений закон (1973 р.) був першою законодавчою ініціативою створення рівних умов для людей з обмеженими можливостями.

Основний принцип закладений у зазначених вище зазначених методичних рекомендаціях та стандартах документів – це максимальна адаптація веб-сайтів до інструментів доступності, таких як текстове озвучування або використання без прив'язки до кольору. Це включає в себе:

- заповнення атрибутів альтернативного тексту (alt) для всіх графічних елементів, що мають не декоративну функцію, з чітким описом зображення та його функції;
- додання окремих файлів субтитрів для всіх аудіо та відео-матеріалів;
- спрощення та коректне створення таблиць, з чітким зазначенням рядків та стовпчиків заголовків та відповідності комірок таблиці заголовкам;
- адаптація для перегляду сторінки без прив'язки до кольорів;
- створення форм внесення інформації з послідовними логічними переходами між полями, наявністю всіх підписів та підказок щодо заповнення.

Очікується, що обґрунтовані вище кроки нарощування цифрового потенціалу територіальних громад Полтавської області забезпечать такий соціальні результати: досягнення необхідного рівня ефективності та результативності; здатність приймати ефективні управлінські рішення (збирати та зберігати статистику протягом багатьох років, аналізувати інформацію, яка може планувати негайні дії та швидко реагувати на виклики суспільства); визначення найкращої практики (врахування даних за попередні роки, наявність прогнозів на майбутні періоди дозволяє розробити план дій для

досягнення найбільш ефективного результату); можливість обміну уніфікованими документами; зменшення ризику корупції на всіх рівнях та у всіх сферах (громадяни не спілкуються безпосередньо з представниками влади, а отримують послуги в Інтернеті); вдосконалення процесу контролю та прозорості (у сфері управління та аналізу рішень); доступ до адміністративних послуг під час карантину (ЦНАП онлайн). А отже – наблизять територіальні громади Полтавської області до визнаних лідерів у сфері електронного урядування та електронної демократії, будуть сприяти подальшому розвитку інформаційного та громадянського суспільства.

Проте при використанні цифрових інструментів, варто знати і про офлайн аналоги. Адже демократичні інститути є найбільш ефективними, коли поєднуються як онлайн, так і офлайн компоненти. У офлайн-участі є обмеження: для досягнення кворуму потрібна велика кількість людей одночасно; для підвищення продуктивності питання потрібно говорити по черзі; Для запису результатів також слід використовувати паперові документи. Інструменти участі в Інтернеті мають переваги: гнучкість з точки зору часу доступу та місця розташування; здатність багатьох людей обговорювати відразу кілька питань; негайне фіксування дискусії; максимальна прозорість обговорень та голосування тощо. Звичайно, існують ризики і для цифрового формату: менша залученість представників старшого покоління та жителів сіл; деякі елементи невпевненості та недовіри; ризик зловживання модераторами або адміністраторами [19]. Тому найкраще поєднувати онлайн- та офлайн-версії інструментів демократії, а якщо немає онлайн-інструменту, використовувати традиційний офлайн-формат. З плином часу частка користувачів Інтернету та користувачів онлайн-послуг зростатиме, тому їх впровадження є перспективним та далекоглядним.

3.2. Розвиток цифрових компетентностей жителів територіальних громад

В Україні можна спостерігати низький рівень цифрової грамотності та високий рівень цифрової нерівності громадян. За результатами першого в Україні соціологічного дослідження цифрових навичок українців «Дія: Цифрова освіта» (2019 р.) 53 % населення володіли цифровими навичками нижче базового рівня (цифрові навички охоплюють чотири параметри: інформаційні і комунікаційні навички, вміння вирішити проблему в інтернеті та пошук програмного забезпечення) [61]. Найкращі цифрові навички у молоді віком 10-17 років, вона отримала частку 61,6 % в категорії «вище середнього». Взагалі не володіють такими навичками 15,1 % українців, а низький рівень мають 37,9 % громадян. При цьому зацікавлені в навчанні цифровим навичкам 67,5 % населення у віці 10-17 років, 64,4 % – у віці 18-29 років, 47 % – у віці 19-70 років.

Цифрова нерівність означає нерівність у використанні Інтернет між міським та сільським населенням, між молодим та старшим поколінням, нерівність за рівнем освіти (тільки 20 % громадян з неповною середньою освітою, 33 % – з середньою освітою є користувачами Інтернет [9, с. 16]), наявність у частини населення суттєвих обмежень у доступі до Інтернет через брак фінансових ресурсів, відсутність пристроїв. Ситуація ускладнюється тим що, низький рівень цифрової грамотності та високий рівень цифрової нерівності громадян супроводжується низьким інтересом користувачів до е-взаємодії із органами публічної влади, не всі громадяни розуміють переваги використання е-послуг.

Розвиток е-демократії на рівні територіальних громад і подолання цифрової нерівності (швидкість розповсюдження ІКТ, їх використання у місцевому самоврядуванні та взаємовідносинах з громадськістю) є взаємопов'язаними процесами. Проблеми з інтернетом, відсутність комп'ютерів та цифрових навичок особливо характерні для сільської місцевості.

Ще однією проблемою посилення цифрової спроможності територіальних громад є відсутність на законодавчому рівні потреби у навчанні у сфері цифрових навичок впродовж усього життя та освіти. Більшою мірою цифрові навички та вміння жителів України як споживачів цифрових послуг та сервісів розглядаються, як інструмент допомоги цифровому розвитку економіки. Тим часом європейський підхід спрямований на створення умов для використання громадянами цифрових технологій для особистого розвитку, працевлаштування, освіти та участі громад. На відміну від реалій України, європейський підхід наголошує на питаннях кіберзахисту суспільства та особистого захисту кожної людини.

Щоб мешканці сіл усвідомили необхідність цифрових навичок та переваги користування ними, опанували ці навички в сільських громадах Полтавської області необхідна просвітницька кампанія.

Саме тому, пріоритетами у процесі розвитку е-демократії в територіальних громадах Полтавської області мають стати:

- створення та поширення навчальних ресурсів, консультаційної допомоги посадовим особам органів місцевого самоврядування з питань розвитку е-демократії та цифровізації територіальних громад;
- підвищення цифрової грамотності населення (створення умов для навчання дорослих), громадських об'єднань, бізнесу;
- впровадження мотиваційних програм та проведення інформаційних кампаній для більшого залучення жителів до використання впроваджених цифрових інструментів.

Добрим стартом для навчання посадових осіб органів місцевого самоврядування, яким не байдужий розвиток ІТ у своїй громаді, може стати реалізація освітнього курсу «Як громаді стати цифровою», створеного для Єдиного державного вебпорталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта» у співпраці з Міністерством цифрової трансформації України та громадською організацією SocialBoost. Це практичний курс спрямований допомогти ТГ здійснити цифрові трансформації і створити власні історії успіху впровадження

електронних інструментів та інноваційних технологій (рис. 3.1).

Протягом курсу слухачі можуть дізнатись, які виклики несе цифровізація, познайомитись із трендами візуальної та текстової комунікації, дізнатися, навіщо громаді соціальні мережі, зрозуміти, навіщо цифрова трансформація громади. Слухачі отримують покрокові інструкції та рекомендації, як побудувати присутність громади в мережі та налагодити робочі процеси онлайн. Курс складається з вісім відео з вичерпною інформацією про аспекти цифровізації на рівні територіальної громади. Допомагає систематизувати знання з цифрової трансформації та сформувати фундамент для подальших дій. Дозволяє отримати сертифікат, що засвідчує успішне проходження курсу обсягом 0.1 кредиту ЄКТС.

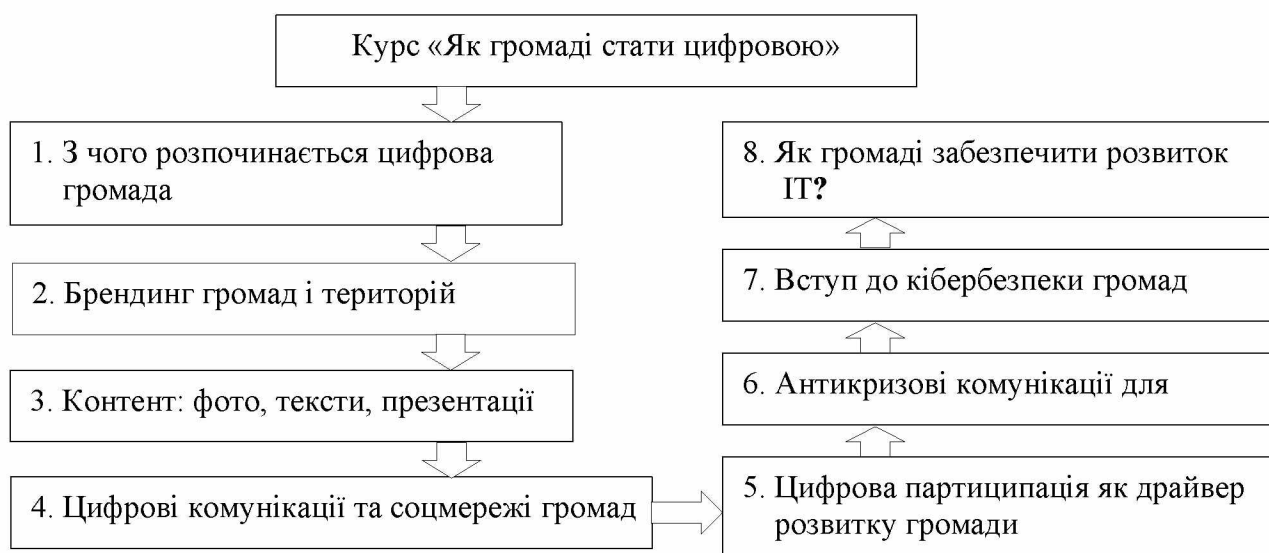

Рис. 3.1. Тематика курсу «Як громаді стати цифровою» Національної платформи цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта»

Наголосимо, цифрова освіта та освіта посадових осіб місцевого самоврядування з питань розвитку е-демократії та цифровізації територіальних громад має стати складовою сучасної системи професійного навчання. Концепція реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих

рад, що схвалена урядом та реалізується в Україні, в тому числі за сприяння програм Офісу Ради Європи визначає, що система професійного навчання має бути зорієнтована на потреби особистості у професійному розвитку протягом усього життя. Актуальність, потрібність та ефективність підходу «навчання протягом життя» закріплена і в положеннях Меморандуму безперервної освіти Європейської Комісії.

Ефективну систему навчання та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування потрібно вибудовувати з огляду на такі особливості. По-перше, навчання має базуватися на виявлених потребах. Відповідно, потрібна розвинута система моніторингу цих потреб. Інший тренд і вимога сучасності – зменшення часу на навчання. За цих умов особливої актуальності у світі набувають різноманітні навчання «без відриву від роботи», навчання «он-лайн» (кількачасові он-лайн навчання) використання всякого роду коучингів та менторингів (передають знання або допомагають безпосередньо на нашому робочому місці). Вживаною стала навіть практика, коли публічні службовці використовують свій вільний час, наприклад вихідні чи відпустки, для навчання та підвищення своєї кваліфікації.

Пропозиція на ринку навчальних послуг для органів місцевого самоврядування сьогодні є достатньо широкою. В 2020 р. відкрився спеціальний Портал управління знаннями (<https://pdp.nacs.gov.ua/>). Є у органів місцевого самоврядування і законодавчо закріплені фінансові можливості – пункт 3 Постанови КМУ від 6 лютого 2019 р. № 106 «Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад» рекомендує органам місцевого самоврядування під час складання і затвердження відповідних місцевих бюджетів передбачати починаючи з 2020 р. видатки на підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування у розмірі не менше ніж два відсотки фонду оплати праці.

Завдання полягає в правильному визначенні тематики й типу навчальних

програм, які задовільняють потреби органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у вирішенні конкретних завдань. На кінець 2021 р. Портал управління знаннями пропонував півтора десятка короткострокових програм з питань професійної етики (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Пропозиція короткострокових програм підвищення кваліфікації з питань е-демократії та цифрової грамотності, що пропонувалися провайдерами згідно даних Порталу управління знаннями, 2020-2021 рр.

Назва програми	Провайдер	Умови	Тривалість (СКТС)
Загальні короткострокові програми			
Цифрова грамотність посадових осіб місцевого самоврядування. Smart-технології.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	дистанційна, безкоштовно	0,67
Цифрова грамотність публічних службовців. Smart-технології	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	дистанційна, безкоштовно	0,67
Цифрова грамотність	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	безкоштовно	0,67
Цифрова грамотність	Полтавський регіональний центр підвищення кваліфікації	безкоштовно	0,33
Цифрова грамотність. Впровадження інструментів диджиталізації	Черкаський регіональний центр підвищення кваліфікації	безкоштовно	1
Основи кібергігієни	Українська школа урядування	безкоштовно	1
ІТ-технології в публічному управлінні	Волинський регіональний центр підвищення кваліфікації	безкоштовно	0,3
Реалізація державної інформацій-ної політики: доступ до публічної інформації, електронне урядування та електронна демократія	ДРІДУ Національної академії державного управління при Президентові України	безкоштовно	0,67
Інноваційні технології в публічному управлінні	ДРІДУ Національної академії державного управління при Президентові України	безкоштовно	1
Комп'ютерна грамотність та застосування сучасних інформаційних технологій у діяльності державного органу	Житомирський регіональний центр підвищення кваліфікації	інші умови	0,33
Цифрова грамотність для державних службовців	Донбаський інститут техніки та менеджменту ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»	інші умови	1
Інформаційна безпека	Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	інші умови	0,5
Спеціальні короткострокові програми			
Діджиталізація (цифровізація). Держава в смартфоні	ОРІДУ Національної академії державного управління при Президентові України	інші умови	0,33
Цифрова грамотність публічного службовця	Хмельницький регіональний центр підвищення кваліфікації	інші умови	0,6

Полтавський ЦППК для задоволення потреб державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад у

професійному навчанні з питань цифровізації та розвитку е-демократії пропонувала в 2020-2021 р. (форма навчання очна/змішана/дистанційна):

– загальну (2021 р.) / спеціальну (2020 р.) короткострокову програму «Цифрова грамотність» (10 год / 0,33 кредити ЄКТС), що надає знання принципів державної політики цифрового розвитку та вміння використовувати комп'ютерне обладнання та програмне забезпечення, використовувати офісну техніку (II квартал)»

– спеціальну короткострокову програму «Упровадження інструментів електронної демократії в діяльність органів влади» (30 год /1 кредит ЄКТС), що надає знання концептуальних засад впровадження електронного урядування та електронної демократії (III квартал).

Також Полтавським ЦППК видані методичні посібники та рекомендації, які можуть бути використані в т. ч. для самоосвіти посадових осіб місцевого самоврядування: «Електронне врядування: правові та організаційні аспекти. Посібник для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» (М. І. Лахижа, О. І. Черчатий, І. О. Кульчій, В. П. Антоненко), «Розвиток електронної демократії в Україні» (Тягло Т. М.).

Драйверами цифрової освіти в громадах Полтавської області потрібно розглядати бібліотеки. Вони мають стати діджитал-хабами, де населенню пропонуватимуть швидкий та надійний доступ до Інтернету поряд з послугами навчання за різними напрямками роботи з цифровими технологіями.

Міністерство цифрової трансформації завдяки проекту «Дія. Цифрова освіта» отримало можливість на 1 липня 2021 р. передати за сприяння Української бібліотечної асоціації 2000 з запланованих 5000 од. комп'ютерної техніки бібліотекам, Зокрема, Миколаївської області – 636 од., Хмельницької – 300 од., Вінницької – 300 од., Херсонської – 200 од., Одеської – 150 од., Полтавської – 150 од. Полтавщина стала сьомим регіоном, де передали комп'ютери. В результаті 61 бібліотека у восьми громадах Полтавської області зможе запроваджувати надання активних послуг пов'язаних із підвищенням цифрової грамотності громадян.

В Полтавській області працювало понад 170 хабів, де жителі області через платформу Дія. Цифрова освіта можуть проходити навчання, 95 % з них організовані на базі бібліотек. Бібліотекарі пройшли курс «Тренінг для тренерів», отримали електронні сертифікати та надають консультації щодо цифрових послуг. Фахівці постійно навчаються та беруть участь у вебінарах.

Проте, у Полтавській області – 764 бібліотеки, із них комп'ютеризовано лише 359, зокрема в сільській місцевості – 265. Мають доступ до інтернету – 334 бібліотеки, з них в сільській місцевості – 237. У Стратегії Полтавської області на 2021-2027 рр. передбачено, щоб як мінімум 200 тис. осіб області були залучені до цифрової грамотності через платформу «Дія». Просвітницька функція бібліотек має реалізовуватися через різні форми цифрового навчання: школи, курси (навчальний курс «Базові цифрові навички»), семінари, практикуми, індивідуальні заняття.

Розв'язанням проблем цифрової нерівності в Полтавській області можна прискорити залучивши до її вирішення, за прикладом інших регіонів України, недержавні організації. Так, приватні компанії м. Харкова приєднуються до місцевої влади у забезпеченні цифрової просвіти. В планах міста – створення безкоштовних курсів на базі шкіл та інших освітніх установ, робота з соціальними центрами та центрами первинної правової допомоги [58]. Неординарною є практика ГО «Всеукраїнський союз активного довголіття «ІТ-бабусі» (м. Одеса), метою якої є створення і реалізація проєктів інтелектуального, емоційного розвитку та здорового способу життя для людей будь-якого віку, в основному, для пенсіонерів [4]. З метою безкоштовної допомоги людям старшого віку з освоєнням новітніх технологій та доступом до електронних послуг за допомогою безкоштовних тренінгів та на партнерських засадах подаються проєкти до «Бюджету участі» в різних містах України.

На рівні територіальних громад Полтавської області з метою забезпечення запровадження принципів державної політики розвитку цифрового суспільства, цифрових навичок та цифрових прав громадян, поширення використання державних та місцевих електронних сервісів, їх

доступності для громадян, доцільно поширювати практику розробки та затвердження Концепції розвитку цифрових компетентностей жителів територіальної громади на 2022-2026 рр. Це можливо з врахуванням схваленої Кабінетом Міністрів України (3 березня 2021 р.) Концепції розвитку цифрових компетентностей для громадян України до 2025 року. Зокрема, прикладом можуть слугувати Тернопільська, Хмельницька, Бобровицької, Мукачівська, Мирноградська, Овруцька міські територіальні громади.

Концепція має передбачати аналіз стану цифрової грамотності, здійснення заходів щодо розвитку цифрових компетентностей населення громади, впровадження відповідних стимулів для цифровізації суспільної сфери, усвідомлення наявних викликів, набуття жителями громади цифрових компетентностей, стимулювання використання та споживання цифрових технологій та електронних послуг.

Документ може мати таку структуру: «Загальні положення», «Мета концепції та очікувані результати від її реалізації», «Доцільність розвитку цифрових компетентностей жителів громади», «Основні завдання концепції», «Заходи щодо розвитку цифрових компетентностей жителів громади», «Обґрунтування шляхів і засобів розв'язання проблеми», «План заходів реалізації концепції». Заход щодо розвитку цифрових компетентностей жителів громади мають набути чіткого плану (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Рекомендований план заходів реалізації Концепції розвитку цифрових компетентностей жителів територіальної громади на 2022-2026 рр.

Найменування заходів	Відповідальні за виконання
1	2
1. Проведення дослідження для оцінки потенціалу та перспектив цифрового розвитку населення громади	Виконавчі органи місцевої ради
2. Розроблення методичних рекомендацій щодо застосування рамок цифрових компетентностей, в тому числі із залученням представників бізнесу та громадськості.	Виконавчі органи місцевої ради
3. Організувати безкоштовний курс базового рівня цифрової грамотності	Виконавчі органи місцевої ради, бібліотеки громади
4. Розробити та запровадити перелік цифрових компетенцій та навичок цифрових професій у виконавчому органі місцевої ради	Виконавчі органи місцевої ради (в т. ч. відділ кадрової роботи)

Продовж. табл. 3.5

1	2
5.Проведення моніторингу рівня посадовців органів місцевого самоврядування та сприяння проходженню тестування в рамках національного проекту з цифрової грамотності Дія. Цифрова освіта	Виконавчі органи місцевої ради (в т. ч. відділ кадрової роботи)
6.Організація заходів/навчань для підвищення рівня цифрової компетентності людей похилого віку.	Виконавчі органи місцевої ради (в т. ч. відділ кадрової роботи),
7.Розробка змістовних інструкцій наявних електронних сервісів та оприлюднення їх на інтернет ресурсах виконавчого органу місцевої ради	Виконавчі органи місцевої ради
8.Відкрити точок доступу до набуття цифрових компетентностей	Виконавчі органи місцевої ради, бібліотеки громади
9.Проведення інформаційних кампаній, спрямованих на популяризацію цифрових технологій в цілому та цифрових навичок та цифрових компетентностей	Виконавчі органи місцевої ради (відділ інформаційного забезпечення)
10.Проведення конкурсів, турнірів, інших інтелектуальних змагань для підвищення рівня цифрової компетентності різних вікових груп	Виконавчі органи місцевої ради (відділ інформаційного забезпечення) освіти
11.При підготовці нових або внесення змін до існуючих нормативних актів та реалізації владних повноважень органами місцевого самоврядування запровадити реалізацію принципу «цифровий за замовчуванням»	Виконавчі органи місцевої ради
12.Розробити та запровадити застосування універсальних цифрових послуг для громадян у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, громадської безпеки, транспорту, екології тощо.	Виконавчі органи місцевої ради

Реалізація Концепції розвитку цифрових компетентностей жителів територіальної громади на 2022-2026 рр. потребує інформаційної підтримки у вигляді популяризації Рамки цифрових компетентностей для громадян України серед населення громади, роз'яснення необхідності підвищення рівня цифрової грамотності, підвищення рівня захисту від шахрайства та маніпуляцій в цифровому середовищі, уникнення інших небезпек в інтернеті, використанню цифрових технологій для навчання протягом життя та власного розвитку, для ефективного користування електронними сервісами тощо.

При реалізації різних ідей цифрової освіти та створенні умов для навчання дорослих обов'язковим є впровадження мотиваційних програм та проведення комплексних комунікаційних кампаній з мотивації громад до включення у процеси користування інформаційними технологіями.

Висновок до розділу 3

Плановий розвиток та впровадження інструментів електронної демократії в Україні вимагає розширення їх спектру. З цією метою визначено базовий пакет е-сервісів офіційного веб-сайту територіальної громади, до якого включено такі е-сервіси: на етапі формування порядку денного місцевої політики – «Система електронних петицій»; на етапі формулювання політики – «Консультації з громадськістю, е-опитувальники; на етапі затвердження політики – он-лайн трансляція сесій, виконкомів; на етапі втілення політики – «Відкритий бюджет», Портал «Відкритих даних», Єдина система електронних публічних закупівель, Портал адміністративних послуг; на етапі моніторингу і контролю – «Онлайн звернення», «Зворотний зв'язок», ProZorro, PAYWATCH.

Важливим є питання максимальної адаптації веб-сайтів за критерієм доступності для людей з вадами зору, таких як текстове озвучування або використання без прив'язки до кольору. Це включає в себе: заповнення атрибутів альтернативного тексту (alt) для всіх графічних елементів, що мають не декоративну функцію, з чітким описом зображення та його функції; додання окремих файлів субтитрів для всіх аудіо та відео-матеріалів; спрощення та коректне створення таблиць, з чітким зазначенням рядків та стовпчиків заголовків та відповідності комірок таблиці заголовкам; адаптацію для перегляду сторінки без прив'язки до кольорів; створення форм внесення інформації з послідовними логічними переходами між полями, наявністю всіх підписів та підказок щодо заповнення.

Пріоритетом на шляху розвитку е-демократії в територіальних громадах Полтавської області має стати просвітницька кампанія: створення та поширення навчальних ресурсів, консультаційна допомога посадовим особам органів місцевого самоврядування (курс «Як громаді стати цифровою»), короткострокові програми підвищення кваліфікації провайдерів Порталу управління знаннями); підвищення цифрової грамотності населення (курс «Базові цифрові навички»), громадських об'єднань, бізнесу; впровадження

мотиваційних програм та проведення інформаційних кампаній.

Діджитал-хабами, де населенню пропонуватимуть навчання за різними напрямками роботи з цифровими технологіями мають стати бібліотеки.

Комплексним рішенням з просування державної політики розвитку е-демократії, цифрового суспільства, цифрових навичок та цифрових прав громадян на рівні громад Полтавської області може стати розробка, затвердження та реалізація Концепцій розвитку цифрових компетентностей жителів територіальних громад на 2022-2026 рр.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вирішено актуальне завдання, яке полягає в теоретико-практичному обґрунтуванні особливостей розвитку е-демократії та обґрунтування шляхів її сервісного забезпечення на рівні територіальних громад України. Результати, отримані в процесі дослідження, підтверджують досягнення поставленої мети і вирішення завдань, дають підстави сформулювати такі висновки й практичні рекомендації:

1. Концепція «електронної демократії» є продовженням розвитку загальної теорії демократії. Е-демократію розглядатимемо як процес залучення громадян до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань за допомогою сучасних ІКТ, що відповідає демократичній моделі застосування ІКТ у процесах сучасного суспільно-економічного розвитку. Дослідники виділяють дві моделі застосування ІКТ у процесах суспільно-економічного розвитку: «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування).

2. Правові основи для розвитку електронного урядування створено, однак є потреба планування відповідних заходів у програмах розвитку місцевого самоврядування. Механізми реалізації е-самоврядування можна передбачити в локальних нормативних актах. В Україні сьогодні найбільш широко використовуваними інструментами електронної демократії є електронні консультації, електронні опитування, електронні закупівлі, електронні звернення, бюджети участі, документообіг.

3. Проблеми поширення е-демократії – ціна, відсутність інтернету, парк ІТ-рішень, дороге програмне забезпечення та його обслуговування; застаріла комп'ютерна техніка; низька мотивація та / або обмежені ресурси у ОМС щодо розвитку е-урядування. Політики, які слід впроваджувати на постійній основі для розвитку е-комунікацій: політика щодо усунення цифрової неграмотності та цифрової нерівності, посилення можливостей для всіх громадян брати участь в е-демократії, політика е-стимулів, політика е-інклюзії, політика урядової взаємодії із громадянами, політика подолання е-перешкод та бар'єрів, політика

регулювання е-демократії.

4. В Україні існує достатній банк е-сервісів для поширення в органах місцевого самоврядування технологій е-демократії: офіційні державні / урядові портали, єдині платформи колективного користування, власні е-ресурси.

Результати моніторингу офіційних веб-сайтів 101 територіальної громади України, чисельність населення у яких перевищує 10 тис. осіб, свідчать, що темпи впровадження інструментів електронної демократії на місцевому рівні є низькими, що можна пояснити як недостатньою технічною та організаційною готовністю влади, так і відсутністю значного попиту на е-сервіси з боку громади. Різні за розміром територіальні громади використовують електронні інструменти не в рівній мірі, а переважна їх більшість – мінімальну кількість.

5. Проведений моніторинг офіційних сайтів чотирьох найбільших територіальних громад Полтавської області (Полтавської, Кременчуцької, Лубенської, Миргородської) засвідчило, що лише дві з чотирьох мають рівень сервісного забезпечення розвитку е-демократії вище середнього.

Вивчення практики використання інструментів е-демократії в інших 56-ти територіальних громадах Полтавської області переконало в тому, що найбільше їх практикують на етапі втілення місцевої політики та етапі моніторингу і контролю. Найпоширеніші інструменти: зворотній зв'язок, електронні петиції; «Єдина система електронних публічних закупівель» (ProZorro); «Кабінет посадової особи». Спектр е-сервісів офіційних сайтів найширший в громадах з кількістю населення понад 11920 осіб.

Територіальні громади Полтавської області широко використовують практику впровадження єдиного типового офіційного сайту.

6. Плановий розвиток та впровадження інструментів електронної демократії в Україні вимагає розширення їх спектру. З цією метою визначено базовий пакет е-сервісів офіційного сайту територіальної громади, до якого включено такі е-сервіси: на етапі формування порядку денного місцевої політики – «Система електронних петицій»; на етапі формулювання політики – «Консультації з громадськістю, е-опитувальники; на етапі затвердження

політики – он-лайн трансляція сесій, виконкомів; на етапі втілення політики – «Відкритий бюджет», Портал «Відкритих даних», Єдина система електронних публічних закупівель, Портал адміністративних послуг; на етапі моніторингу і контролю – «Онлайн звернення», «Зворотний зв'язок», ProZorro, PAYWATCH.

7. Важливим є питання максимальної адаптації веб-сайтів за критерієм доступності для людей з вадами зору, таких як текстове озвучування або використання без прив'язки до кольору. Це включає в себе: заповнення атрибутів альтернативного тексту (alt) для всіх графічних елементів, що мають не декоративну функцію, з чітким описом зображення та його функції; додання окремих файлів субтитрів для всіх аудіо та відео-матеріалів; спрощення та коректне створення таблиць, з чітким зазначенням рядків та стовпчиків заголовків та відповідності комірок таблиці заголовкам; адаптацію для перегляду сторінки без прив'язки до кольорів; створення форм внесення інформації з послідовними логічними переходами між полями, наявністю всіх підписів та підказок щодо заповнення.

8. Пріоритетом на шляху розвитку е-демократії в територіальних громадах Полтавської області має стати просвітницька кампанія: створення та поширення навчальних ресурсів, консультаційна допомога посадовим особам органів місцевого самоврядування (курс «Як громаді стати цифровою», короткострокові програми підвищення кваліфікації провайдерів Порталу управління знаннями); підвищення цифрової грамотності населення (курс «Базові цифрові навички»), громадських об'єднань, бізнесу; впровадження мотиваційних програм та проведення інформаційних кампаній. Діджитал-хабами, де населенню пропонуватимуть навчання за різними напрямками роботи з цифровими технологіями мають стати бібліотеки.

Комплексним рішенням з просування державної політики розвитку е-демократії, цифрового суспільства, цифрових навичок та цифрових прав громадян на рівні громад Полтавської області може стати розробка, затвердження та реалізація Концепцій розвитку цифрових компетентностей жителів територіальних громад на 2022-2026 рр.